

PAPER DETAILS

TITLE: MODERN DÖNEM SÜNNİ VE SÎ KAYNAKLARDA MUT'A NİKÂHI TARTISMASI -IBN ASÛR VE TABÂTABÂÎ ÖRNEGI-

AUTHORS: Mansur YAYLA

PAGES: 77-119

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1133173>

**MODERN DÖNEM SÜNNİ VE Şİİ KAYNAKLARDA MUT'A
NİKÂHI TARTIŞMASI -İBN AŞÛR VE TABÂTABÂÎ ÖRNEĞİ-**

*The Discussion of Mutah Marriage in Modern Period Sunni And Shi'ite So-
urces -İbn Ashur and Tabatabai Sample-*

Mansur YAYLA

Arş. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim
Dalı

Res. Assist. PhD., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Theology, Department
of Tafsir, Erzincan/Turkey

mansuryayla@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6888-6184>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 22/03/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 02/06/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2020

Atıf/Citation: Yayla, Mansur. "Modern Dönem Sünni ve Şîî Kaynaklarda Mut'a Nikâhı
Tartışması -İbn Aşûr Ve Tabâtabâî Örneği-". *Universal Journal of Theology* 5/1 (2020): 77-
119.

Modern Dönem Sünnî ve Şîî Kaynaklarda Mut'a Nikâhı Tartışması -İbn Âşûr ve Tabâtabâî Örneği-

Öz

Mut'a nikâhının, cahiliyye döneminden İslâm'a intikal etmiş bir evlilik çeşidi olduğu hususunda İslâm uleması arasında nerdeyse ittifak vardır. Ancak bu evliliğin İslâm'ın tasarrufu ile kazandığı nihai hükmün ne olduğu konusunda Sünnî ve Şîî uleması arasında ihtilaf bulunmaktadır. Sünnî kaynaklara göre mut'a nikâhı İslâm'ın ilk dönemlerinde uygulanmış olmasına rağmen daha sonra Hz. Peygamber tarafından kıyamet gününe kadar yasaklanmıştır. Şîî İmâmîye kaynaklarında ise bu nikâh türünün Hz. Peygamber tarafından hiçbir zaman yasaklanmadığı hatta süresiz evlilikle eş değer olduğu kabilinden yoğun bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada öncelikle mut'a nikâhının her iki gelenekteki hükmünün dayanakları incelenmektedir. Bu bağlamda son dönemde Sünnî ve Şîî düşünceleri temsil eden müfessirlerden İbn Âşûr ile Tabâtabâî'nin konu hakkındaki görüşleri incelenerek ortaya koydukları deliller sıhhat açısından tahlil edilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Âşûr'dan önce -Sahâbe dönemini istisna ederek- mut'a nikâhının zaruret hallerinde bile caiz olduğunu ifade eden bir Sünnî âlim bulunmamaktadır. Ancak İbn Âşûr, bu nikâhın, savaş, gurbet, yolculuk gibi zaruret hallerinde caiz olduğu görüşünü savunmaktadır. Böylece Sünnî-Şîî uleması arasında bir problem olan Mut'a nikâhı, İbn Âşûr'un söz konusu yaklaşımıyla birlikte Sünnî ulema içerisinde de bir tartışma konusuna dönüşmektedir. İmâmîyye'nin muteber kaynaklarında Mut'a nikâhının yasaklandığına hatta zina ile eşdeğer olduğuna dair pek çok sahih rivayet bulunmaktadır. Ancak bu rivayetler, inançlarıyla bağdaşmadığından Şîî uleması tarafından çoğunlukla görmezden gelinmiştir. Tabâtabâî de bu rivayetler hakkında sessiz kalmayı tercih ederken Sünnî kaynaklarda geçen mut'a nikâhının yasaklandığına dair onlarca rivayeti ise çürütmeye çalışmaktadır. Diğer Şîî ulemeden farklı olarak Tabâtabâî, mut'a nikâhının, günümüz şartlarında zina başta olmak üzere birçok gayri meşru cinsel birlikteliklerin önüne geçilmesi açısından bulunmaz bir alternatif ve lütuf olduğunu savunmaktadır.

Anaktar Kelimeler: Sünnî, Şîî, İbn Âşûr, Tabâtabâî, Mut'a nikâhı.

The Discussion of Mutah Marriage in Modern Period Sunni and Shi'ite Sources -İbn Ashur And Tabatabai Sample-

Abstract

There is agreement among Islamic scholars on that Mutah marriage is a type of marriage that passed from the days of ignorance (jahiliyyah) to Islam. However, there is disagreement between Sunni and Shi'ite scholars about what the final state of this type of marriage is after the ruling of Islam. According to Sunni sources, although the Mutah marriage was practiced in the early periods of Islam, it has been prohibited by the Prophet till doomsday. Whereas, in Shi'ite Imamiyyah sources, there are intensive information stating that this type of marriage was never prohibited by the Prophet and conversely it is considered to be equal with the indefinite marriage. In this study, primarily, the foundations of the Mutah marriage's provision in both traditions are analyzed. Within this context, the opinions of Ibn Ashur and Tabatabai, who are mufasssirs representing Sunni and Shi'ite beliefs in the recent period, about the research subject are examined, and the evidence they put forward are analyzed in terms of validity. As far as we have determined, before Ibn Ashur –except for the times of the Companion- there are no Sunni scholars who stated that Mutah marriage is licit, even at the states of necessity. However, Ibn Ashur supports the opinion that Mutah marriage is licit at states of necessity such as war, absence from home, travels. In this way, Mutah marriage, which was a problem between Sunni-Shi'ite scholars, turns into a matter of debate among Sunni scholars as well, with that approach by Ibn Ashur. There are numerous valid reports in the reliable sources of Imamiyyah stating that Mutah marriage is prohibited, and is even considered equal with adultery. However, these reports are mostly ignored by the Shi'ite scholars as they do not comply with their belief. Tabatabai, however, kept quiet about these reports and besides he tried to confute tens of reports from Sunni sources about the prohibition of Mutah marriage. Differently from other Shi'ite scholars, Tabatabai advocates the

opinion that in today's conditions, Mutah marriage is an unequaled alternative and grace in order to stop a lot of out-of-wedlock sexual intercourses, adultery being in the first place.

Keywords: Sunni, Shi'ite, Ibn Ashur, Tabatabai, Mutah marriage.

1. Sünnî ve Şîî Ulemasının Mut'a Nikâhı Algısı

Arap dilinde mastar-isim konumunda olan *mut'a* kelimesi “*menfaat, faydalanma, eğlenme, zevk alma, kâr elde etme*”¹ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Mut'a nikâhı en-Nikâhü'l-müeccel,² en-Nikâhü'l-münkatı',³ en-Nikâhü'l-müvakkat⁴ gibi isimlerle de ifade edilmektedir. Fıkıh terminolojisinde ise nikâh kelimesiyle izafe olunduğunda, erkekle kadının belirli bir süre üzerinde ve belirli bir maddi menfaat karşılığında yaptıkları geçici evlilik anlamını taşır.⁵ Mut'a nikâhında, süre sınırlılığı, kadından cinsel yönden faydalanma, cinsel ilişki nedeniyle zevk alma ve kadının maddi menfaat elde etmesi gibi durumların söz konusu olması, kelimenin lügavî ve ıstılahî anlamı arasındaki münasebeti ortaya koymaktadır.

Mut'anın cahiliye döneminden tevarüs eden bir gelenek olduğu hususunda Sünnî âlimlerin mutabık kaldığı görülürken İmamiyye Şîa'sının uleması kendi arasında bir uzlaşma sağlayamamıştır.⁶ Şîî âlimlerin bir kısmı, mut'a nikâhının İslam kültürüne geçişini cahiliye dönemi ile ilişkilendirirken diğer kısım ise mut'anın Kur'an ile meşru kılındığını ve Hz. Peygamber'in de bu uygulamaya müsaade ettiğini aktarmaktadır⁷

Mut'a nikâhının, İslâmın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in onayı doğrultusunda uygulandığına dair İslam fırkaları arasında neredeyse ittifak vardır.

*Bu makale Mansur YAYLA'nın, *İbn Âşûr ve Tabâtabâî'nin Bazı Tefsir Problemleri ile İlgili Görüşlerinin Mukayesesi* başlıklı

doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hemmâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhü'l-'Arabiyye*, 4. Baskı, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Atâr, (Beyrût: Dârü'l-İlm, 1407/1987), 3: 1282; Ebû Hilâl el-'Askerî, el-Hasan b. Sehl b. Saîd b. Yahyâ b. Mihrân, *Mu'cemü'l-Fürûki'l-Lüğâ*, 1. Baskı, thk: Beytullâh Beyât, (Kum: Müessetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412), 518.

² Abdüsselâm et-Termânînî, *ez-Zevâcü 'inde'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, (Küveyt: 'Âlemü'l-Ma'rife, 1998), 41.

³ Muhammed Cevâd Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 4. Baskı, (Beyrût: Dârü'l-Envâr.), 2: 295-300; Hümeynî, Rûhullâh el-Müsevî, *Tahrîrü'l-Vesîle*, 1. Baskı, (Dimaşk: Sefâratü'l-Cumhuriyyeti'l-İslâmiyye, 1998/1418), 2: 262.

⁴ Mûsa el-Müsevî, *eş-Şîa ve't-Tashîh es-Sirâ' beyne's-Şîa ve't-Teşeyyü'*, (y.y. 1408/1988), 108.

⁵ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, 3. Baskı, thk: Abdullâh b. Abdilmühsin et-Türkî, (Riyâd: Dârü 'Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997), 10: 46.

⁶ Şehlâ Hâirî, *el-Mut'a: ez-Zevâcü'l-Müekkat 'inde's-Şîa Hâletü İran 1978-1982*, 7. Baskı, trc: Fâdî Hammûd, (Beyrût: Şirketü'l-Matbû'ât, 1996), 81.

⁷ Cevâd Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 2: 295-300.

Nitekim Sünnî-Şîî mezheplerinin muteber kaynakları da mut'a nikâhının Hz. Peygamberin izni ile uygulandığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mut'anın Hz. Peygamberin izni ile uygulandığı hususunda Buhârî'nin *es-Sahih*'inde Abdullah b. Mesud'dan şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

"Resûlullâh (s.a.s)'le birlikte gazveye çıkmıştık. Yanımızda kadınlarımız yoktu. Resûlullâh (s.a.s)'e husyelerimizi burduralım dedik. Bizi ondan nehyetti ve elbise karşılığında kadınlarla belirli bir süreye kadar evlenmemize izin verdi. Sonra 'Ey İnsanlar! Allah'ın helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayınız ve haddi aşmayınız. Doğrusu Allah, haddi aşan kimseleri sevmez' diyerek. Maide,87. âyetini okudu."⁸

Müslim'in *es-Sahih*'inde Câbir İbn Abdullâh ve Seleme İbn Akvâ'dan şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

"Biz gazilerin arasındaydık, Resûlullâh'ın elçisi geldi ve Allah Resûlü size kadınlarla mut'a nikâhı yapıp izdivaç etmeniz için izin verdi, diye ilan etti. Bununla geçici biz zaman için yapılan mut'a nikâhını kastediyordu."⁹

İmamiyye Şia'sının muteber gördüğü Kütüb-i erbaadan *Fürû'ü'l-Kâfi* ile *Tehzîbü'l-Ahkâm*'da geçen bir rivayet şu şekildedir:

"Mut'ayı Kur'an indirmiş, Allah Resûlü'nün sünneti böyle cereyan etmiştir."¹⁰

Ancak izinden sonra mut'a nikâhının yine Hz. Peygamber tarafından yasaklanıp yasaklanmadığı konusunda İslam âlemi iki kısma ayrılmıştır. Sünnî,¹¹ Zeydî,¹² İsmâîlî,¹³ Mu'tezilî¹⁴ âlimlerinin oluşturduğu çoğunluğa göre mut'a nikâhı, bizzat Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.

Bu konuda Sünnîlerin kaynaklarında bir hayli rivayet vardır. Ancak burada sadece Buhârî ve Müslim rivayetlerinden birer tane örnek vermekle yetineceğiz. Buhârî'nin rivayeti şu şekildedir:

⁸ Buhârî, Nikâh, 11.

⁹ Müslim, Nikâh, 13.

¹⁰ Küleynî, Muhammed b. Yakûb, *Fürû'ü'l-Kâfi*, 1. Baskı, (Beyrût: Menşûrâtü'l-Fecr, 1428/2007), 5: 271; Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ali, *Tehzîbü'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Mukni'a li'ş-Şeyh el-Müfîd Ridvânüllâhi 'Aleyh*, thk: es-Seyyid Hasan el-Musevî, (Tahrân: Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1390), 7 :251.

¹¹ Buhârî, "Nikâh", 32; Müslim, "Nikâh", 24.

¹² Bkz: Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn İbn Ali b. Ebi Tâlib, *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981), 271; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-Kadîr el-Câmi'ü Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, thk: Seyyit İbrâhîm, (Kâhire: Dârü'l-Hâdis, 1427/2008), 1: 601.

¹³ Bkz: Kâdî Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Muhammed et-Temîmî, *De'âimü'l-İslâm*, 1. Baskı, thk: Âsif b. Ali, (Beyrût: Dârü'l-Edvâ', 1411/1991), 2: 228-229.

¹⁴ Bkz: Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 488.

“Ali b. Ebî Tâlip, İbn Abbâs'ın mut'a nikâhı hakkında gevşek davrandığını duydu. Bunun üzerine ona: Yavaş ol ey İbn Abbâs! Muhakkak ki Hayber günü Allah Resûlü (s.a.s), mut'ayı ve evcil eşeklerin etinin yenilmesini yasakladı.”¹⁵

Müslim'in rivayeti ise şu şekildedir: “Resûlullâh mut'a nikâhını yasakladı.”¹⁶

Şîa'nın İmâmiye koluna göre ise mut'a nikâhı, Hz. Peygamber tarafından izin verildikten sonra bir daha yasaklanmamıştır.¹⁷ İmâmiye'ye göre yasaklanma durumu, tamamen Hz. Ömer tarafından keyfi bir şekilde gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Şiiler, Hz. Ömer'e isnad ettikleri bir rivayeti delil göstererek Hz. Peygamber'in mut'a ya izin verdiğini ancak Hz. Ömer'in keyfi olarak mut'ayı yasakladığını aktarmaktadır.¹⁹ O rivayet ise şöyledir:

“Hz. Peygamber döneminde yapılmasında sakınca bulunmayan iki mut'a vardı. Ancak ben onları yasaklıyorum ve yapanları da cezalandıracağım. Biri mut'a nikâhı diğeri de hac mut'ası (Temettu' haccı)dır.”²⁰

1.1 Bir Tefsir Problemi Olarak Mut'a Nikâhı

Mut'a nikâhının meşruiyeti tartışması daha çok “فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ” *O halde onlardan yararlanmanıza karşılık, anlaştığınız ücretlerini bir hak olarak onlara verin. Mehir kesildikten sonra karşılıklı anlaşmak suretiyle kesilenden az veya çok vermeniz bir günah yoktur. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*” (Nisa, 24.) ayetinin bir bölümü üzerinde olmuştur.

Bu ayetin, mut'a nikâhı ile ilişkili olup olmadığına dair müfessirler kendi aralarında bir ittifak sağlayamamıştır. Caferî müfessirlerin ise bu ayetin mut'a nikâhına delalet ettiği hususunda fikir birliği içerisinde oldukları görülmektedir. Ancak hem Sünnî müfessirler içerisinde hem de Sünnîlerle Şîa'nın İmâmiye koluna mensup müfessirler arasında bu ayetin tefsiri üzerinde bir ittifaktan söz etmek neredeyse imkânsız görünmektedir. Sünnî müfessirlerin bir kısmına göre ayet, mut'a nikâhına delâlet etmekle birlikte daha sonra başka

¹⁵ Buhârî, “Nikâh”, 32.

¹⁶ Müslim, “Nikâh”, 24.

¹⁷ Şeyh Sadûk, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü'l-Hidâye fi'l-Üsûl ve'l-Fürû'*, 3. Baskı, (Kum: Müessesetü'l-İmâmi'l-Hâdî, 1432/2011), 146.

¹⁸ Bkz: Tefvîk el-Fekîkî, *el-Mut'a ve Eserühâ fi'l-İslâhi'l-İ'timâ'i*, 3. Baskı, thk: Hişâm Şerîf Hemdar, (Beyrût: Dârü'l-E'dvâ', 1409/1989), 41-59.

¹⁹ Şerîf el-Murtezâ Ali b. el-Hüseyn, *Tefsîrû's-Şerîf el-Murtezâ el-Müsemma bi Nefâ'isi't-Te'vil*, 1. Baskı, thk: Müctebî Ahmed el-Musevî, (Beyrût: Menşûrâtü Müessesetü'l-E'lemî, 2010), 2: 65; Hümeynî, Rûhullâh, *Keşfü'l-Esrâr*, 3. Baskı, trc: Muhammed el-Bindârî, (Ürdün: Dârü 'Ammâr, 1988), 124.

²⁰ Ebû Nadr Saîd b. Ebî 'Arûbe, *el-Menâsik li İbn Ebî 'Urûbe*, 1. Baskı, thk: Âmir Hasan Sabrî, (Beyrût: Dârü'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1412/2000), 82.

ayetlerle ya da hadislerle nesh edilmiştir. Diğer bir kısmına göre ayet, daimi nikâh hakkında inmiştir, mut'a nikâhı ile herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır.²¹

Sünnî müfessirlerden bazıları, “والذين هم لفروجهم حافظون إلا على أزواجهم أو ما ملكت” “Onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yahut ellerinin sahip olduğu (cariyeler) hariç. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar.” (Mü'minûn 5-6) ayetlerinin, mut'a nikâhı ile ilişkilendirilen Nisâ. 24. ayetini nesh ettiğini belirtmişlerdir.²² Fakat bu yaklaşım makul görünmemektedir. Çünkü neshi savunanların da belirttiği gibi nesh eden ayetin nesh edilen ayetten sonra inmiş olması gerekir. Burada ise tam tersi söz konusudur. Nesh ettiği ileri sürülen ayet (Mü'minûn 5-6) Mekkî, mensûh olduğu iddia edilen ayet (Nisâ 24) ise Medenidir.²³

Hadisin ayeti nesh etmesi meselesi ise ihtilaflı bir konudur. Özellikle ilk dönem İslam âlimlerinden bazıları, ayetin hadis ile nesh edilmesini kabul etmekte ve bu konuda birçok örnek göstermektedirler. Bu âlimlere göre mut'a ayetiyle alakalı olduğu iddia edilen Nisâ 24 ayetini şu hadisler nesh etmiştir:²⁴ “Allah Resûlü (s.a.s), Hayber günü mut'a nikâhının yapılmasını ve evcil eşeklerin etinin yenilmesini yasakladı.”²⁵ “Ey İnsanlar! Şüphesiz ki ben kadınlarla Mut'a nikâhı yapmanız hususunda size izin vermiştim. Fakat Allah, mut'a nikâhını kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Dolayısıyla kimin yanında mut'a nikâhlı bir kadın varsa onu hemen bıraksın. Ayrıca bu kadınlara verdiğiniz mehirlerden hiçbir şeyi geri almayınız.”²⁶

Sünnî âlimler, Nisa 24. ayetinin mut'a nikâhı ile ilişkilendirilmesi hususunda mutabakat sağlayamamışlarsa da bu nikâhın bizzat Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı hususunda ortak kanaat taşımaktadırlar. Caferî âlimler

²¹ Bkz: İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 2: 52-54; Tantâvî, İbrahim Kâfî Dönmez, “Mut'a”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006) 32: 174.

²² Sıddîk Hasan Hân el-Kannevcî, *Fethü'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, thk: Abdullâh b. İbrâhîm, (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1412/1992), 3: 82.

²³ Bkz: İbn Atiyye, Kâdî Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 1. Baskı, thk: Abdüsselâm Abdüşşâfi, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422/ 2001), 36.

²⁴ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Hüsrevcirdî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Sherîa*, 1. Baskı, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, t.y.), 5: 90.

²⁵ Buhârî, “Nikâh”, 32.

²⁶ Müslim, “Nikâh” 21.

ise söz konusu ayetin mut'a nikâhı hakkında indiğini şiddetli bir şekilde savunmakla birlikte daha sonra bu ayetin başka bir ayet veya herhangi bir hadisde de nesh edilmediğine inanmaktadırlar.²⁷

Mut'a nikâhının bir tefsir problemine dönüşmesinin asıl nedeni Nisa. 24. ayetinde geçen "استمتعتم"/"istemte'tüm" ifadesinin farklı anlamlarda tefsir edilmesidir. "استمتعتم" "İstimtâ" kök-isimden türeyen "استمتعتم"/"istemte'tüm" ifadesi, lugatte faydalanma, tat alma, eğlenme gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁸ Sünnî müfessirlerin çoğu, İbn Abbâs, Mücahid ve Hasan Basrî'den gelen rivayetlere²⁹ dayanarak ifadeyi sözlük manasına hamledip, "دَخَلْتُمْ" "ilişkiye girdiniz" anlamından kinaye olan "yararlanma" anlamında ele almaktadırlar. Ayeti de "o halde kadınlardan yararlanmanıza (nikâhlanmanıza) karşılık, kesilen mehirlerini bir hak olarak onlara verin." (Nisâ 24) şeklinde tefsir etmektedirler.³⁰

Diğer taraftan İbn Abbas, Mücahid ve Hasan Basrî'nin, "فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ" ayetini "هو النكاح" "ondan (ayetten) kasıt (geçici değil) daimi nikâhtır" şeklinde tefsir ettiğine dair rivayetlerin sayısı bir hayli fazladır. Bu rivayetlere dayanarak birçok Sünnî müfessir, söz konusu ayetin daimi nikâha delâlet ettiğini belirtmiştir.³¹

Caferî müfessirler ise "استمتعتم"/"istemte'tüm" ifadesinin, sözlük anlamına hamledilmesini doğru bulmamaktadırlar. Onlara göre söz konusu ayetin indiği zamana bakıldığında, kadına nispet edilen "استمتعتم" "İstimtâ" ifadesi, mut'a nikâhı anlamında kullanılmıştır. Ayette geçen "استمتعتم"/"istemte'tüm" ifadesi de kadına nispet edildiğine göre mut'a nikâhı anlamında kullanılmıştır.³² Ayrıca Sahâbe ve Tabiûndan Abdullâh İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b.

²⁷ Bkz: Hillî, Cemâlüddîn Ebû Mansûr el-Hasan b. Yûsuf b. Mutahhar, *Tehrîrû'l-Ahkâmî's-Şer'iyye 'alâ Mezhebi'l-İmâmiyye*, 1. Baskı, thk: İbrâhîm el-Behâdirî, (Kum: Müessesetü'l-İmâm es-Sâdık, 1420), 3: 520; Nâsır Mekârim eş-Şirâzî, *el-Em-sel fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, 1. Baskı, (Kum: Medresetü'l-İmâm Alî b. Ebî Tâlib, 1426), 3: 90.

²⁸ *Lisânü'l-Arab*, 4128; *Tacü'l-Arûs*, 22: 186.

²⁹ Bkz. Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed, *Bahrü'l-Ulûm*, 1. Baskı, thk: Alî Muhammed Mü'avvid, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 1: 346.

³⁰ Cassâs, Ebûbekir Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4. Baskı, thk: Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhîn, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2013), 2: 184.

³¹ Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, 1: 346.

³² Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, *Tefsîrû Cevâmi'ü'l-Câmi'*, 2. Baskı, (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1423), 388-389; Şerîf el-Mürtezâ, Alî b. el-Hüseyn el-

Ka'b ve Sa'id b. Cübeyr gibi şahsiyetler³³ ayeti şu şekilde okumuşlardır: “فما استمتعتم به منهن إلى أجل مسمى فآتوهن أجورهن” “kadınlarla belirli bir süreye kadar mut'a nikâhı yaptığınızda kararlaştırdığınız ücretlerini farz olarak onlara verin.” Bu şahsiyetlerin, Kur'ân'daki mevcut ayete, “إلى أجل مسمى” “belirli süreye kadar” ifadesini ekleyerek okumuş olmaları, Caferilere göre söz konusu ayetin delaletinin mut'a nikâhı olduğunu göstermektedir.³⁴ Böylece Caferî müfessirler ayeti şu şekilde tefsir etmektedirler: “O halde kadınlarla mut'a nikâhı yaptığınızda, ücretlerini farz olarak onlara verin” (Nisâ 24.)³⁵

Sünnî kaynaklarda da İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b. K'ab ve Sa'id b. Cübeyr'in Nisâ 24. ayetinde geçen söz konusu cümleye “إلى أجل مسمى” ifadesini ekleyerek okuduklarına dair rivayetler vardır. Fakat bu okunuş şekli, hem Ehl-i Sünnet hem de Şîî müfessirler tarafından şaz kıraat olarak kabul edilmekte ve şaz kıraat çeşitlerinden Hz. Osman mushafına uymayan ve Arap diline uygun düşmeyen kıraatler içerisine girmektedir. Hz. Osman mushafına uymayan ve Arap diline uygun düşmeyen şaz kıraatlerin kesin delil olamayacağı konusunda ise ittifak vardır.³⁶

2. İbn Âşûr'a Göre Bir Tefsir Problemi Olarak Mut'a Nikâhı

İlk dönem tefsirlerinden itibaren ihtilaf konusu olmaya başlayan mut'a nikâhının, hemen hemen her asırda tartışılan bir mesele olarak güncelliğini koruduğu görülmektedir. Modern dönemde de ihtilaf konusu olmaktan çıkmayan mut'a nikâhı, daha çok Sünnî-Caferî müfessirler arasında tartışılan bir probleme dönüşmüştür. Görebildiğimiz kadarıyla bu konuda, Sünnî müfessirler kendilerinden önceki seleflerinin, Caferî müfessirler de kendilerinden önceki seleflerinin çizgisini takip etmiştir. Bir başka ifadeyle Mut'a nikâhının Hz. Peygamber tarafından yasaklandığına dair Sünnî müfessirler arasında bir ihtilaf bulunmadığı gibi, yasaklanmadığına dair de Caferî müfessirler ara-

Musevî, *el-İntisâr*, 1. Baskı, (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1415), 270; Abdülkadir Çuhacıoğlu, *Kitap ve Sünnet Işığında Mut'a Nikâhı*, 2. Baskı, (İstanbul: Kevser, 2012), 33.

³³ Bkz: Mâverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *en-Nükke ve'l-Uyûn*, 3. Baskı, thk: es-Seyyid Abdülmaksûd, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012), 1: 471; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 288-291.

³⁴ Hûî, es-Seyyid Ebû'l-Kâsim el-Müsevî, *el-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, 8. Baskı, (İrân: Dârü Envârî'l-Hüdâ, 1401/1981), 315.

³⁵ Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, *Mecme'ü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, (Beyrût: Dârü'l-'Ulûm, 1427/2006), 3: 50-52.

³⁶ Mâverdî, *en-Nükke*, 1: 471; Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 507.

sında bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak İbn Âşûr'un, Sünnî olmasına rağmen bu konuda Sünnî müfessirlerin çizgisini takip ettiğini belirtmek oldukça güçtür. İbn Âşûr, görebildiğimiz kadarıyla mut'a meselesinde Sünnî müfessirlerden farklı düşünen ilk müfessirlerdendir.

İbn Âşûr'un mut'a nikâhına iki farklı yaklaşımı bulunmaktadır. Hem fakih hem de müfessir olan İbn Âşûr, İslam hukuku üzerine yazdığı *Makâsidü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye* adlı eserinde mut'a nikâhını şiddetli bir şekilde reddederken daha sonra yazdığı *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı eserinde mut'a nikâhının meşruiyyetini savunmaktadır.

İbn Âşûr Makâsidü's-Şerî'a'da mut'a nikâhının niçin yasaklanması gerektiğine dair şunları ifade etmektedir:

"Nikâh akdine herhangi bir süre konması, zaman tayin edilmesi bu akdi kira akitlerine benzetir ve her iki eşin iç dünyalarından mümkün olduğu sürece birbirleriyle birlikte yaşamaları şeklinde beliren mukaddes manayı söker atar. Böylece çiftler, ancak belirlenen vakte kadar sürdürülmesine yardım edecek şeyleri ister. Çünkü geçici olup bir süre tespit edilen şey, insana belirlenen vaktin girmesinin beklenilmesini fısıldar ve bu vaktin bitiminde onun yerini tutacak şeyin hazırlanması için tedbir almaya sevk eder. Bu durumda kadınlar, başka erkeklere vaatte bulunup onlarla hâlihazır evliliğin bitiminde evleneceklerine dair umut verirler ve el altından araştırmada bulunurlar veya nasıl olsa beraberlikleri biteceğinden kocalarının mallarını aşırıya çalışırlar. Tabîî, bunda da sarsılmalar ve fikri rahatsızlıklar olacak, eşlerden her biri diğerine karşı samimi bir sevgi ortaya koymaktan uzak olacaktır. Şüphesiz bu da, daha önce belirttiğimiz gibi koruma altına alma esasının zayıflamasına sebep olacaktır. Bu yüzdendir ki, mut'a nikâhına İslâm'ın ilk yıllarında ruhsat verilmiş, sonra Hayber gününde bu hüküm yürürlükten kaldırılmıştır."³⁷

Yukarıdaki görüşlerinden de anlaşıldığı gibi İbn Âşûr, mut'a nikâhının, İslâm'ın ilk yıllarında serbest olmasına rağmen daha sonra yasaklanmasının hukuki gerekçelerini, daimi nikâhla evliliğin temel değerleri haline gelen bir takım esasların, bu geçici nikâhla zedelenebileceğine dayandırmaktadır. Müellif, evliliğin temel ilkeleri olan saygı ve sevgi gibi değerlerin, geçici evlilikle birlikte ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Bu görüşü cumhura da nispet ederken, cumhurun mut'a nikâhının geçersiz olduğuna dair ittifak ettiği görüşünü şöyle dile getirmektedir:

"Bu yüzdendir ki âlimlerimiz, mut'a nikâhının batıl oluşunda ve feshedileceğinde görüş birliği içindedirler. Âlimlerden şâz olarak çıkıp da bu nikâha cevaz verenler de olmuştur. Bunlara göre bu nikâh mutlak olarak caizdir ki, bu görüş Şîîlere nispet edilmiştir. Bir diğer görüşe göre de, sadece sefer zaruretinde mut'a nikâhı caizdir. Bu nikâha cevaz veren kişi, sanki zinaya düşme korkusundan, iki zarardan daha hafif olanı işleme ilkesinden hareket ediyor

³⁷ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsidü's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, 2. Baskı, thk: Muhammed et-Tâhir el-Meysâvî, (Beyrût: Dârü Lübnân, 1432/2011), 352.

gibidir. Mut'a nikâhının caiz olduğu görüşü, yaygın şekilde İbn Abbâs'a nispet ediliyor.”³⁸

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere İbn Âşûr, hukuk meselesi olarak mut'a nikâhının yasaklanmasının altında yatan hikmetleri bir dizi makul gerekçeler üzerinden izah etmekte ve bu nikâha olan yaklaşımında Sünnî fakihleriyle aynı şekilde düşünmektedir. Ancak tefsirinde söz konusu gerekçeleri yok saymakta hatta mut'a nikâhının zaruret halinde caiz olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır.³⁹ Daha da önemlisi İbn Âşûr, Sünnî müfessirlerin, Hz. Peygamber tarafından yasaklandığına dair ittifak ettikleri mut'a nikâhının cevazına yönelik ruhsat hükmünün halen yürürlükte olduğunu düşünmektedir. Mut'a nikâhının Hz. Peygamber tarafından iki defa izin verilip yasaklandığını hatırlatan İbn Âşûr, bu nikâhın zaruret dışında yasaklanmış olması, cevazına yönelik ruhsat hükmünün yürürlükten kaldırıldığı anlamını doğurmadığını belirtmektedir. Ona göre mut'a nikâhına, zarureten dolayı izin verilmiştir. Zaruretin ortadan kalkmış olması doğal olarak yasak hükmünü doğurmuştur. Zaruretin oluşması durumunda ise bu nikâha yönelik ruhsat hükmünün tekrar devreye girmesi söz konusu olacaktır.⁴⁰

Mut'a nikâhının zaruret dışında yasaklanmasının, raviler tarafından zaruret halindeki ruhsat hükmünün yürürlükten kaldırılması anlamında, yanlış anlaşıldığını belirten İbn Âşûr, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer zamanında mut'a nikâhının yapıldığını daha sonra Hz. Ömer tarafından yasaklandığını öne sürmektedir. Ona göre sahih görüşlerde Hz. Peygamber bu nikâhın yapılmasına iki defa izin verip yasaklamıştır. Bu uygulama, zaruretin tekerrürüne bağlı olarak ruhsat hükmünün de tekerrür ettiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle yasaklamanın tekerrür etmiş olması, mut'a nikâhının ebediyen yasaklandığını değil, zaruretin tekerrürüne binaen ruhsatın da tekerrür edeceğini göstermektedir.⁴¹

İbn Âşûr, mut'a nikâhının kalıcı olarak yasaklanmasının, Hz. Ömer'e ait bir icraat olduğunu da İbn Abbâs'tan geldiği iddia edilen şu rivayet ile, “لولا نزلت آية المتعة في كتاب الله ولم ينزل بعدها آية تنسخها ، وأمرنا بها رسول ” “Eğer Ömer mut'a nikâhını yasaklamasaydı çok az kişi dışında kimse zina etmezdi”⁴² İmrân b. Husayn (ö. 52/672)'den gelen şu rivayete dayandırmaktadır: “نزلت آية المتعة في كتاب الله ولم ينزل بعدها آية تنسخها ، وأمرنا بها رسول ”

³⁸ İbn Âşûr, *Makâsid*, 352.

³⁹ İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, Dârü Sühnûn, Tunus 1997, 2: 10.

⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, 2: 11.

⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, 2: 11.

⁴² Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-Beyân*, 3: 286; Sem'ânî, *Tefsîrü 'l-Kur'ân*, 1: 321; Kummî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâ, *Kitâbü 'n-Nevâdir*, 1. Baskı, (Kum: Medresetü'l-İmâm el-Mehdî, 1408), 82; Tûsî, *et-Tibyân*, 3: 167.

الله صلى الله عليه وسلم ثم قال رجل برأيه ما شاء. "Allah'ın kitabında mut'a ayeti nâzil oldu. Daha sonra onu nesh edecek bir ayet inmedi. Allah Resûlü (s.a.s) de mut'a yapmamızı bize emretti. Sonra bir adam çıkıp aklı sıra dilediğini söyledi." ⁴³

Rivayetlerde, İbn Abbâs ve 'İmrân b. Husayn'ın, mut'a nikâhını caiz görüp görmediklerine dair çelişkili bilgilerin bulunduğunu hatırlatan İbn Âşûr, sahih görüşe göre her ikisinin de bu nikâhı caiz gördüğünü belirtmektedir. Müellif, Hz. Ali'nin de mut'a nikâhını caiz gördüğünü ancak âlimlerin ekseriyetine göre, daha sonra bu görüşünden rücu ettiğini dile getirmektedir. ⁴⁴

Mut'a nikâhının zarurete bağlı ruhsat hükmünün, yürürlükten kaldırılmadığını savunan İbn Âşûr, söz konusu nikâhın kıyamete kadar yasaklandığını haber veren hadis hakkında ise ilgi çekici açıklamalarda bulunmaktadır. O, Sebre el-Cühenî'den rivayet edilen "Allah Resûlü Mekke Fethi'nin üçüncü gününde sırtını Kâbe'nin duvarına dayanmış şöyle diyordu: 'Ey insanlar! Ben size kadınlarla mut'a nikâhı yapmanız hususunda izin vermişim. Ancak Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kılmıştır.'" ⁴⁵ hadisini kusurlu ⁴⁶ saymakta ve kusur sebeplerini de şu şekilde dile getirmektedir:

"Mekke'nin Fethi gibi büyük bir günde söylendiği iddia edilen bu hadisin sadece Sebre tarafından rivayet edilmiş olması, rivayetin kusurlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte fetihten sonra insanların mut'a nikâhını kıymayı sürdürdüğü kaynaklarda sabittir. Ayrıca, Ali b. Ebî Tâlib, İmrân b. Husayn, İbn Abbâs ve Sahâbe ile Tabiûndan bir grup (Mekke'nin fethinden sonra) bu nikâhın caiz olduğunu söylemişlerdir." ⁴⁷

Mut'a nikâhının yasaklanma zamanı ve mekânını haber veren haberlere de değinen İbn Âşûr bu haberleri, çelişkili bilgiler içerdiklerini öne sürerek, muhtarib ⁴⁸ olarak nitelendirmektedir. O, rivayetlerde yasaklanma zamanı için

⁴³ Müslim, "Hac", 172; Tabersî, *Mecme'ü'l-Beyân*, 3: 52.

⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 11.

⁴⁵ Müslim, "Nikâh", 27; İbn Mâce "Nikâh", 44; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrahmân, *Müsnedü'd-Dârimî el-Ma'ruf bi Süneni'd-Dârimî*, 1. Baskı, thk: Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, (el-Memleketü'l-'Arabıyyetü's-Suudiyye: Dârü'l-Müğnî, 1421/2000), "Nikâh", 16; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh b. Muhammed, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1. Baskı, thk: Şu'ayb el-Arnaûd, (Ammân: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 24: 53.

⁴⁶ İbn Âşûr, söz konusu hadis için kusurlu anlamında olan "مغمر" ifadesini kullanmaktadır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde hadis istilâhında böyle bir terimi bulamadığımızı belirtmeliyiz.

⁴⁷ İbn Âşûr, *Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 10.

⁴⁸ Muhtarib, birbirlerine zıt oldukları halde birini diğerine tercih imkânı bulunmayan hadislerle denilir. Hadislerin muhtarib olması metinden ve senetten ayrı ayrı kaynaklanabileceği gibi aynı anda her ikisinden de kayanaklanabilir. Muhtarib hadisler, çoğunlukla zayıf olarak kabul edilen hadislerdendir. (Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn

Hayber savaşı, Fetih Gazvesi, Hüneyn Gazvesi ve Veda Haccı gibi farklı yerlerin geçmesini, bu rivayetler arasında tenakuz sebebi olarak görmektedir.⁴⁹

Nisâ 24. ayetini tefsir ederken daha çok ilgili rivayetleri değerlendirmekle meşgul olan İbn Âşûr'un, bu ayetin mut'a nikâhına delâletine dair, Sünnî müfessirlerle aynı şekilde düşünmediği görülmektedir. Sünnî müfessirlerin, Nisâ 24. ayetinin mut'a nikâhının meşruiyetine dayanak yapılamayacağı konusunda hemfikir olmalarına karşın İbn Âşûr, bu ayetin mut'a nikâhının geçerliliğine dayanak yapılabileceğini ihsas ettirmektedir.

Özellikle bazı Sünnî müfessirler Nisâ 24. ayetinin, mut'a nikâhı hakkında indiğini savunsa da, onlara göre bu ayet başka ayetler ya da hadislerle nesh edilmiştir. Çoğunluk ise söz konusu ayetin, mut'a nikâhı ile bir ilgisinin bulunmadığını düşünmektedir. Sonuç itibarıyla sebebi nüzûl üzerinden Nisâ 24. ayeti ile mut'a nikâhı arasında bir ilişki kurulsa da, Sünnî müfessirlerin, söz konusu ayetin mut'a nikâhının meşruiyetine dayanak yapılamayacağı hususunda ittifak ettiklerini belirtmek mümkündür.

Ayrıca siyak konumunda olan “وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ” (Savaşta tutsak olarak) ellerinize geçen câriyeler dışında, evli kadınlar(la evlenmeniz) de haramdır. İşte bunlar, size Allah'ın yazdığı yasaklardır. Bunlardan ötesini, iffetli yaşamak, zina etmemek şartıyla mallarınızla istemeniz (evlenmeniz), size helal kılındı” Nisâ 24. ifadesi, mezkûr ayetin mut'a nikâhı hakkında inmiş olmasına engeldir. Çünkü bu ifade daimi nikâhtan söz etmektedir. Hemen devamında gelen “فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ” ifadesinin başında fâ-i ta' kibiyeye harfî bulunmaktadır. Fâ-i ta' kibiyeye harfinin görevi ise başında geldiği ibarenin, öncesi ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Yani başında bulunduğu ibarenin konusunun bir önceki ibarenin konusunun devamı olduğunu göstermek içindir. Bu durumda söz konusu ifadeyi mut'a nikâhı ile ilişkilendirmek, onu önceki bağlamından alıp bağımsız olarak değerlendirmek demektir ki bu da Arapça dilbilgisi açısından geçersiz olacaktır.

Sonuç olarak, İbn Âşûr'un, gerek rivayetler gerekse Nisâ 24. ayeti üzerindeki çabası, daha çok mut'a nikâhının zaruret halinde caiz olduğunu ispat etmeye yöneliktir. Açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla İbn Âşûr, Hz. Peygamber zamanındaki savaş gibi durumları zaruret olarak görmekte ve sadece bu tür özel durumlarda mut'a nikâhının yapılmasına izin verildiğini düşünmektedir. O, günümüzde de mut'a nikâhının yapılabilmesi için benzer zaruret durumlarının oluşması gerektiğine inanmaktadır. Zaruret kapsamına yolculuk, savaş, cihat gibi kişinin eşinden ayrı kalabileceği gurbet hallerini dâhil etmektedir. Bir başka ifadeyle İbn Âşûr, eşlerden ayrı kalınabilecek durumları

b. Şeref, *et-Takrîb ve't-Teyssir*, 1. Baskı, thk: Muhammed Osmân, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1405/1985), 45.

⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 10.

zaruret olarak kabul ettiğinden bu tür özel durumlarda kişinin, zinaya düşme riskini ortadan kaldırma adına mut'a nikâhı kıymasında bir sakınca görme-mektedir.⁵⁰

3. Tabâtabâî'ye Göre Tefsir Problemi Olarak Mut'a Nikâhı

İbn Âşûr gibi Tabâtabâî de mut'a nikâhının cevazına yönelik hükmün ha-len yürürlükte olduğunu düşünmektedir. Ancak Tabâtabâî, mut'a nikâhının geçerliliğini zaruret durumunun oluşması halinde caiz gören İbn Âşûr'un aksine, bu nikâhın geçerliliğinin özel durumlarla kayıtlandırılmasını kabul etmemektedir. Ona göre mut'a nikâhının meşruiyetine dayanak olabilecek iki kaynak söz konusudur. Bunlardan biri Kur'ân, diğeri de imamlardan gelen rivayetlerdir. Her iki kaynakta da Mut'a nikâhının geçerliliği, zaruret durumu ile sınırlandırılmamıştır.⁵¹

Tabâtabâî, mut'a nikâhının meşruiyetini tartışırken, bu nikâhın caiz olduğunu imamlardan gelen rivayetler ile Nisâ 24. ayeti üzerinden ispat etmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu nikâhın yasaklandığını ileri süren Sünnî âlimlerin iddialarını akli ve nakli delillerle çürütmeye çalışmaktadır. Tabâtabâî, özellikle İmâmiyye Şîâsının temel hadis kaynakları arasında yer alan Küleynî'nin *el-Kaî* isimli eseri ile temel tefsir kaynakları arasında bulunan Ayyâşî'nin tefsirinde geçen rivayetleri referans olarak kullanmaktadır. Yine bu manada, Sünnî kaynaklarından başta Süyûtî (ö. 911/1505) ve Taberî (ö. 310/923) olmak üzere Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Rüşd, İbnü'l-Cevzî ve daha birçok müellifin eserlerinde geçen rivayetlere de başvurmaktadır.⁵²

Tabâtabâî'nin Sünnî kaynaklarından çokça yararlanması, mut'a konusunu tarafsız olarak ele aldığı algısını oluşturabilir. Ancak, meseleye yaklaşımına bakıldığında müellifin, Sünnî âlimlerin mut'a nikâhını caiz görmediklerine dair görüş ve rivayetleri göz ardı ettiği hatta bazılarını çarpıttığı görülmektedir. Nitekim Sünnî fıkıh ekolünün öncülerinden Ebû Hanîfe'den mut'a nikâhının haram olduğuna dair aktarılan rivayetler olmasına rağmen⁵³ birçok

⁵⁰ İbn Âşûr, *Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 10; İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *en-Nazarü'l-Fesîh 'inde Medâ'iki'l-Enzâr fî'l-Câm'i's-Sahîh*, 3. Baskı, (Tunus: Dârü Sühnûn, 1433/2012), 198.

⁵¹ Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, (Beyrût: Müessesetü'l-'Elemî, 1427/2006), 3-4: 488, 3-4: 506.

⁵² Bkz: Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3: 487-515.

⁵³ Bkz: Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 2: 524.

Şîî müellif⁵⁴ gibi Tabâtabâî de onun mut'a nikâhını caiz gördüğüne yönelik şu uydurma rivayeti⁵⁵ nakletmektedir:

"Abdurrahman b. Abdillâh'tan şöyle rivayet edildiği nakledilir: 'Ebû Hanîfe'nin, İmam Sadık'a mut'a nikâhı hakkındaki görüşünü sorduğunu duydum. İmam, 'İki mut'adan hangisini soruyorsun?' dedi. Ebû Hanîfe, 'Hac mut'asını sormuştum ancak sen, bana kadınlarla mut'a nikâhı yapılması hususunda bilgi ver. Mut'a nikâhı yapılabilir mi?' dedi. İmam, 'Sübhânellâh! Sen, Allah'ın kitabındaki: 'فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً' 'O halde kadınlarla mut'a nikâhı yaptığınızda, ücretlerini farz olarak onlara verin' ayetini okumadın mı?' dedi. Ebû Hanîfe, 'Yemin ederim, sanki bu ayeti hiç okumamış gibiyim' dedi."⁵⁶

Bu rivayetten Ebû Hanîfe'nin mut'a evliliğini caiz gördüğü yargısına ulaşmak oldukça zordur. Rivayette Ebû Hanîfe ile İmam Sâdık arasında geçen bir diyalog aktarılmaktadır. Burada Ebû Hanîfe'nin mut'a evliliğini kabul ettiğine dair bir bilgi bulunmadığı halde Şîî müellifler, diyalogun mut'a ile alakalı olması hasebiyle Ebû Hanîfe'nin mut'a evliliğini kabul ettiğini belirtmişlerdir. Oysa Şîa'nın en muteber kaynaklarından olan Küleynî'nin *el-Kâfî* isimli eserinde geçen bir rivayet dahi Ebû Hanîfe'nin mut'a evliliğini caiz görmediğine dair delil sayılabilir. O rivayet şöyledir:

"Ebû Hanîfe, Ebû Cafer'e şöyle sordu: Ey Ebû Cafer! mut'a hakkında ne diyorsun, onu helâl görüyor musun? Ebû Cafer, 'Evet' dedi. Ebû Hanîfe, 'Öyleyse neden eşlerinin, sana kazanç elde etmeleri için mut'a evliliği yapmalarına izin vermiyorsun?' dedi..."⁵⁷

Rivayete bakıldığında Ebû Cafer ile Ebû Hanîfe arasında mut'a evliliği üzerinde bir tartışma yaşanmıştır. Ayrıca Ebû Hanîfe, mut'a evliliğini caiz görmemiş olmalı ki Ebû Cafer'e rivayetdeki soruları yöneltmiştir. Diğer taraftan Sünnî kaynaklarda da Ebû Hanîfe'nin mut'a evliliğini caiz görmediğine dair rivayetler vardır.⁵⁸

Tabâtabâî'nin mut'a nikâhının meşruiyetine yönelik Sünnî kaynaklardan delil gösterdiği rivayetlerden biri de Urve b. Zübeyr ile Abdullâh b. Zübeyr hakkında gelen haberlerdir. Mut'a nikâhının meşru olduğunu ve Sahâbe arasında da uygulandığını belirten Tabâtabâî, Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın Zü-

⁵⁴ Bkz: Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 271; Kâşânî, Mühsin el-Feyz, *Tefsirü's-Sâfî*, 3. Baskı, thk: Hüseyin el-E'lemî, (Tahrân: Mektebetü's-Sadr, 1416), 1: 438-440; Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed el-'Ukberî, *Hülâsatü'l-Îcâz fi'l-Mut'a*, 1. Baskı, thk: Alî Ekber Zamânî Nesrâd, (Kum: Müessesetü'l-İmâm es-Sâdık, 1413), 29.

⁵⁵ Bu rivayetin uydurma olduğuna dair bkz: Muhammed el-Hâmid, *Nikâhü'l-Mut'a fi'l-İslâm Harâm*, thk: Muhammed Alî es-Sâbûnî, (Beyrût: Dârü'l-Cîyl, 1420/1999), 99-100.

⁵⁶ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 500.

⁵⁷ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 271.

⁵⁸ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, 2: 524.

beyr ile evliliğinin bu nikâh ile gerçekleştiğini, Abdullâh ile Urve'nin bu evlilik neticesinde dünyaya geldiklerini ileri sürmektedir. O, bu iddiasını da Müslim'in *es-Sahih'i* başta olmak üzere birçok Sünnî kaynağını referans göstererek desteklemektedir.⁵⁹ Tabâtabâî'ye göre Müslim'de geçen rivayet şöyledir:

“Müslimü'l-Kurriyy'den şöyle rivayet edilir: 'İbn Abbâs'a mut'ayı sordum. O da bunun mübah olduğunu söyledi. İbn Zübeyr yasak olduğunu söyleyince İbn Abbâs, 'İbn Zübeyr'in annesi hayattadır, o, Hz. Peygamber'in mut'aya izin verdiğini söylüyor, gidip ona sorabilirsiniz' dedi.' Daha sonra İbn Zübeyr'in annesine, mut'ayı sormak üzere gittik. Kadın iri yapılı ve kördü. Bize Hz. Peygamber'in mut'aya izin verdiğini söyledi”⁶⁰

Müslim'in bu rivayetindeki mut'adan, hac mut'ası mı yani temettu' hacı mı yoksa mut'a nikâhı mı kast edildiğini, değerlendirme başlığında açıklamaya çalışacağız.

Bir diğer rivayet ise şöyledir:

“Abdullah b. Zübeyr, mut'a nikâhını helal gördüğü için İbn Abbâs'ı kınamıştı. Bunun üzerine İbn Abbâs ona 'Annene sor bakalım, babanla arasındaki evlilik nasıl gerçekleşti' dedi. Abdullâh b. Zübeyr, annesine sorunca, annesi 'Seni mut'a evliliğinde doğurdum' dedi”⁶¹

Tabâtabâî, mut'a nikâhının meşruiyetine yönelik birçok rivayeti delil olarak kullanırken, diğer taraftan mut'anın yasaklandığına dair kaynaklarda geçen rivayetleri de çürütmeye çalışmaktadır. Ebû Dâvûd dışında *Kütüb-i Sitte*'deki Hz. Alî'den gelen “*Resûlullâh, Hayber Gazvesinde, mut'a nikâhının yapılmasını ve ehli eşeklerin etlerinin yenilmesini yasakladı*”⁶² rivayetini değerlendiren Tabâtabâî, bu rivayetin *Buhârî*'de geçtiğini öne sürerek kabul etmemektedir. Hadislerin, senedinde bulunan ravilerin cerh-tadil kriterlerine arz edilmeden, kabul edilemeyeceğini belirten Tabâtabâî, *Buhârî*'deki hadislerin tenkit edilmeye muhtaç olduklarını savunmaktadır.⁶³ *Buhârî*'de birçok asılsız bilginin olduğunu ima eden müellif sözlerini şöyle sürdürmektedir:

⁵⁹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 504; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Dürüsün mine'l-Kur'ân*, 1. Baskı, thk: Şeyh Kâsım el-Hâşimî, (Beyrût: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbû'ât, 1423/2002), 140-141; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Risâletü't-Teşeyyu' fi'l-'Alemin'l-Mu'âsıra*, 1. Baskı, ter: Cevâd Alî Kessâr, (Beyrût: Müessesetü 'Ümmi'l-Kurâ, 1418), 218; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Makâlâtün Te'sîsiyyetün fi fi'l-Fikri'l-İslâmî*, 1. Baskı, ter: Hâlid Tevfik, (Beyrût: Müessesetü 'Ümmi'l-Kurâ, 1415), 441.

⁶⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 505; Tabâtabâî, *Dürüs*, 140-141.

⁶¹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 505.

⁶² Buhârî, “Megâzî”, 39; “Nikâh”, 32, “Zebâih”, 28; Müslim, “Nikâh”, 29-32; Tirmizî, “Et'ime”, 6; Nesâî, 71; İbn Mâce, “Nikâh” 44; Muvatta, “Nikâh” 41; Müsned, I/79,103.

⁶³ Tabâtabâî, *Makâlât*, 444.

“Buhârî’de Beytül-Makdis’in Kâbe’den kırk yıl sonra inşa edildiğine dair bir bilgi vardır. Oysa Kâbe’nin Hz. İbrâhîm tarafından, Beytül-Makdis’in de Hz. Dâvûd ile Hz. Süleymân tarafından inşa edildiğini biliyoruz. Hz. İbrâhîm ile Hz. Dâvûd ve Hz. Süleymân arasında binlerce yıl vardır. Yine Buhârî’de (Hz.) Âişe’den rivayetle Hz. Peygamberin Mirâc gecesi sabaha kadar gözlerden kaybolmadığına dair bilgiler var. Hâlbuki Mirâc gecesinin hicretten önce gerçekleştiğini, (Hz.) Âişe’nin de Hz. Peygamber’in evine hicretten sonra girdiğini biliyoruz.”⁶⁴

Mut’anın yasaklandığına dair Hz. Alî’den gelen rivayeti, *Buhârî’nin* güvenilir olmadığını ileri sürerek reddetmeye çalışan Tabâtabâî, yine bu rivayeti, *Müslim*’i referans göstererek Hz. Alî’den geldiğini iddia ettiği başka bir rivayetle reddetmeye çalışmaktadır. Ona göre *Müslim*’de Hz. Alî’den gelen şöyle bir rivayet bulunmaktadır:

“ولولا فحبه عنها ما احتاج إلى الزنا إلا شقي” “Eğer Ömer mut’a nikâhını yasaklamasaydı kötüler dışında kimse zinaya muhtaç olmazdı.”⁶⁵

Müslim’de böyle bir rivayetin bulunmadığını değerlendirme başlığında açıklamaya çalışacağız.

Mut’anın yasaklandığına yönelik birçok rivayetin bulunduğunu hatırlatan Tabâtabâî, bu rivayetlerin çelişkilerle dolu olduğunu belirttikten sonra sözlerine şu şekilde devam etmektedir: “Görüldüğü üzere, mut’anın yasaklanmasının zamanı hususunda gelen rivayetler birbirleriyle çelişmektedirler. Bazı rivayetler, bu nikâhın hicretten önce, bazıları hicretten sonra, nikâh, talak, iddet ve miras ayetlerinin inmesiyle birlikte, bazıları da Hayber Savaşı yılında, Umretü’l-Kadâ zamanında, Evtas seferinde, Mekke’nin fethinde, Tebûk Savaşı yılında ve Veda Haccından sonra yasaklandığını ifade ediyor. Dolayısıyla, mut’anın birçok defa yasaklandığı ve her bir rivayetin bu yasaklanma zamanlarını açıkladığı ileri sürülmüştür. Ancak, Hz. Peygamberin basit ya da önemli sayılabilecek hayatının tamamından haberdar olan Hz. Alî, Câbir ve İbn Mesud gibi büyük şahsiyetlerin mut’a nikâhının yasaklanmasını duymamış olmaları mümkün değildir.”⁶⁶

Mut’anın bir tür zina olduğu iddialarını kabul etmeyen Tabâtabâî, mut’a evliliğinin zinadan addedilmesi halinde Hz. Peygamberin –hâşâ- zinayı birkaç kere serbest bıraktığı hükmünü doğuracağına dikkat çekerek sözlerini şu şekilde bağlamaktadır:

“Mut’a evliliğinin bir çeşit zina olduğu kabul edilirse, Hz. Peygamber’in Rabbine karşı çıkarak –haşa- zinayı serbest bıraktığı akla gelecektir. Oysa peygamberler Allah’ın himayesinde olduklarından günah işlemekten beridirler. Yok, eğer bu evliliği Allah serbest bıraktıysa o zaman Allah –hâşâ- kötülüğü emretmiş olur ki,

⁶⁴ Tabâtabâî, *Makâlât*, 444.

⁶⁵ Tabâtabâî, *Makâlât*, 444.

⁶⁶ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 512; Tabâtabâî, *Dürûs*, 135; Tabâtabâî, *Makâlât*, 446.

'Allah kötü şeyleri emretmez' (A'râf /27) hitabında da anlaşıldığı üzere Allah hiçbir zaman kötülüğü emretmez.⁶⁷

Tabâtabâî, mut'a evliliğinin zarurete binaen serbest bırakıldığı yönündeki iddiaları da kabul etmemektedir. O, Hz. Peygamber zamanındaki zaruretlerin sonraki dönemlerde ortaya çıkan zaruretlere daha hafif olduğunu öne sürerek mut'aya ihtiyaca binaen izin verildiğine dair görüşleri reddetmektedir. Tabâtabâî, halifeler zamanında Müslümanların savaş başta olmak üzere birçok sebepten ötürü sefere çıktıklarını ve aynı dönemde fakirlik ve yoksulluğun daha da arttığını ifade ederken, Hz. Peygamberden sonraki zamanlarda mut'a evliliğine daha çok ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır.⁶⁸

Tabâtabâî'ye göre mut'a evliliğinin yasaklanması tamamen Hz. Ömer'e ait bir icraattır. Müellif, Hz. Ömer'in, birçok meselede açık nas olduğu halde Allah ve Resûlüne karşı çıkarak keyfi hükümler verdiğini, dolayısıyla mut'a evliliğinin Hz. Ömer tarafından yasaklanmasının yadırganacak bir durum olmadığını ihsas etmektedir.⁶⁹ Hz. Ömer'in, mut'a evliliğinin Allah ve Hz. Peygamber tarafından meşrulaştırıldığını bildiği halde onu yasakladığını savunan Tabâtabâî, bu iddiasını Sünnî kaynaklarında geçen birçok rivayetle desteklemektedir. Müellif, el-Kebîr, el-Beyân ve't-Tebyîn, Zâdü'l-Meâd, Ahkâmü'l-Kur'ân tefsirlerini kaynak göstererek Hz. Ömer'in helal olan mut'a evliliğini keyfi bir şekilde haram kıldığını ileri sürerek şu rivayeti nakletmektedir: "İki mut'a vardı ki, Resûlullâh zamanında serbestti. Ancak ben, sizi bu iki mut'adan alıkoyuyorum ve onları yapanı da cezalandıracağım. Bunlar ise hac mut'ası/temettu' hacı ve mut'a evliliğidir."⁷⁰

Günümüzde mut'a evliliğine şiddetle ihtiyaç duyulduğunun altını çizen Tabâtabâî, dünyada ve Müslümanlar arasında zina, fuhuş gibi gayri meşru ilişkilerin yaygınlaşmasının mut'a evliliğinin uygulanmamasından kaynaklandığını düşünmektedir. Tabâtabâî, mut'a evliliğinin zinanın ve yasak ilişkilerin önüne geçilmesinde ve iffeti korumada tek alternatif olduğunu ısrarla vurgularken düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

"Dünyadaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden hiçbiri, geçici cinsel ilişkilerin yaygınlaşmasının önünü alamamıştır. Nitekim büyük şehirlerin çoğunda geçici cinsel birliktelikler için gizli ya da açıktan kurulmuş merkezi yerler bulunmaktadır. Böyle bir durumda cinsel ilişkiyi daimi evlilik ile kısıtlayan ve mutlak olarak zinayı engellemek isteyen bir din, bu genel hakikatin gereğine yeterli yanıt vermek için kaçınılmaz olarak zinadan doğan kötülükleri ortadan

⁶⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 513-514; Tabâtabâî, *Dürûs*, 153-155; Tabâtabâî, *Makâlât*, 447.

⁶⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 509.

⁶⁹ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 514-515; Tabâtabâî, *Makâlât*, 442; Tabâtabâî, *Dürûs*, 142.

⁷⁰ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 505-506.

kaldıracak özel şartlara sahip geçici bir evliliğe kendi kanunlarında yer vermemiştir. Bu yüzden Hz. Alî şöyle demiştir: 'Eğer ikinci halife mut'a evliliğini yasaklamasaydı azgın kişiler dışında kimse zina etmezdi.' Buradan bu geçici evliliğin insan haklarına aykırı saymanın ne kadar hakikatten uzak olduğu açığa çıkmaktadır."⁷¹

Daimi evliliğin önünde birçok engelin bulunduğuna işaret eden Tabâtabâî, evliliğin sadece daimi olanıyla sınırlandırılması halinde homoseksüellik başta olmak üzere birçok cinsel sapkınlığın ortaya çıkmasının kaçınılmaz olacağına dikkat çekmektedir. Maddi imkânsızlıkları, daimi evliliğin önünde en önemli engel olarak gören Tabâtabâî, daimi evlilik yapamayanların, mut'a evliliğinden de alıkonulmaları halinde, içine düşebilecekleri tehlikeleri şöyle dile getirmektedir:

"Günümüzde, şehvet kapısını aralayan faktörler, en alımlı ve en etkileyici görüntüsüyle ortaya çıktılar ve insanları karşı konulmayacak şekilde günah işlemeye davet ediyorlar. Dünyaya yayılan bu bela, giderek şiddetini artırmaktadır. Fuhuş, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan gençler, öğrenciler, askerler ve işçiler tabakası içerisinde alabildiğince yaygınlaşmıştır. Şüphesiz bu kesimleri zina, homoseksüellik ve diğer bütün şehvi başıboşlukların batağına düşüren zaruretlerin başında ikametgâh edinmeyi ve daimi nikâh yapmayı engelleyen maddi yetersizlik ile gurbet, iş, eğitim gibi kısa süreli meşguliyetler gelmektedir."⁷²

Tabâtabâî'nin mut'a evliliğiyle ilgili en dikkat çekici iddiası ise bu evliliğin cahiliye döneminden kalan bir evlilik olmadığıdır. Mut'a evliliğinin cahiliye dönemine ait bir gelenek olduğu hususunda bir dayanağın bulunamayacağını iddia eden Tabâtabâî, bu evliliğin orijinal bir İslâm geleneği olduğunu ve Allah'ın bu ümmete gösterdiği bir kolaylık olduğunu ifade etmektedir.⁷³

Mut'a evliliğinin meşruiyetini daha çok rivayetlere dayanarak ispat etmeye çalışan Tabâtabâî'nin, bu konudaki bir başka dayanağı ise Kur'ân olmuştur. Tabâtabâî de diğer Şii müfessirler⁷⁴ gibi Nisâ 24. ayetinin, mut'a evli-

⁷¹ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 509; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-İslâmü'l-Müyes-sera Mevsû'atün*, 1. Baskı, (Beyrût: Müessesetu Ümmi'l-Kurâ, 1419), 378; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm Sosyolojisi*, 2. Baskı, ter: Hasan Kanaatlı, (İstanbul: Kevser, 2008), 107; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm'da Kadın*, 1. Baskı, ter: Mustafa Yalçın, (İstanbul: Kevser, 2018), 174-176; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm ve Çağdaş İnsan*, 1. Baskı, ter: Mustafa Yalçın, (İstanbul: Kevser, 2018), 163.

⁷² Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 509-506.

⁷³ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 509, 3-4: 513-514; Tabâtabâî, *Dürüs*, 154.

⁷⁴ Bkz: Nihâvendî, Muhammed b. Abdîrahîm, *Nefehâtü'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, (Tahrân: Müessesetü'l-Bi'se, 1425), 2: 199; Cenâbizî, el-Hâc Sultân Muhammed Sultân Alî Şâhi, *Tefsîrü Beyânî's-Se'ade fî Makâmâtî'l-İbâde*, 2. Baskı, (Beyrût: Menşûrâtü Müessesetü'l-E'lemî, 1408/1988), 2: 10.

liğine delâlet ettiğini düşünmektedir. O, bu ayetin daimi nikâhla ilgisinin bulunmadığını belirtirken başta imamlardan gelen haberlere daha sonra Sünnî kaynaklarında geçen rivayetlere başvurmaktadır. Diğer taraftan Sünnî müelliflerin bu konuda kendisine muhalif görüşlerini de deliller ortaya koyarak reddetmeye çalışmaktadır.⁷⁵

Tabâtabâî, Nisâ 24. ayetinden mut'a nikâhının kast edildiğini öne sürerken Sahâbe ve Tâbiûndan gelen birçok rivayeti referans göstermektedir. Ona göre bu ayetten mut'anın kast edildiğine dair İbn Cübeyr (ö. 3/624), İbn Mes'ud (ö. 32/652-53), Übey b. Ka'b (ö. 33/654), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Mücâhid (ö. 103/721), Hasan Basrî (ö. 110/728), Katâde (ö. 117/735), Süddî (ö. 127/745) gibi Sahâbe ve Tâbiûnun ileri gelenlerinden rivayetler bulunmaktadır.⁷⁶ Ancak bu önemli şahsiyetlerden mut'a evliliğinin Hz. Peygamber tarafından yasaklandığına dair gelen rivayetlerin de bulunduğunu belirtmek durumundayız.

Tabâtabâî'nin, Nisâ 24. ayetinin mut'a nikâhına delâlet ettiğine yönelik en önemli dayanağı ise "اسْتَمْتَعْتُمْ" "İstemte'tüm" ile "أُجُورُهُنَّ" "Ücûrahünne" ifadeleri olmuştur. Tabâtabâî, Mut'a evliliğinin Nisâ 24. ayeti inmeden önce Araplar tarafından bilindiğini ve Müslümanlar arasında da Hz. Peygamberin izniyle uygulandığını ifade ederken⁷⁷ bu evliliğin yaygın olarak "استمتع" "İstimtâ" ismiyle anıldığını öne sürmektedir. Ayette geçen "اسْتَمْتَعْتُمْ" ifadesinin bu yaygın anlamından soyutlayıp sözlükteki "faydalanma", "zevk alma" gibi anlamlara hamledilmesinin doğru olmayacağını savunan Tabâtabâî, sözlerine şöyle devam etmektedir:

"Kur'ân indiğinde başka toplum ve dinlere ait gelenek ve adetler Müslümanlar arasında da bulunuyordu. Bu gelenek ve adetler yaygın olan isimleriyle anılıyordu. Nitekim ayetlerde de bu gelenek ve adetler yaygın anlamlarda kullanılan isimleriyle anılmışlardır. Örneğin 'الحج'/'el-Hac', 'البيع'/'el-Bey', 'الربا'/'er-Ribâ', 'الريح'/'er-Rüh', 'الغنيمة'/'el-Ğanîme' vb. kavramlar bu kabildendir. Burada, hiç kimse 'الحج'/'el-Hac', kelimesini yaygın anlamından soyutlayıp ondan amaçlanan şeyin "kastetmek" olduğunu iddia edemez. Aynı şekilde Hz. Peygamber tarafından şerî anlam verilen, daha sonra bu anlamlarla bilinir hale gelen 'الصلاة'/'es-Salât', 'الصوم'/'es-Savm', 'الزكاة'/'ez-Zekât', 'حج التمتع'/'Haccü't-

⁷⁵ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 487-490; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mer'etü fi'l-İslâm*, 1. Baskı, thk: Muhammed Murâdî, (Beyrût: Darü't-Te'arrif li'l-Matbû'ât, 1438/2007), 100-101.

⁷⁶ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 487-489; Tabâtabâî, *Dürûs*, 137-138.

⁷⁷ Daha önce de aktardığımız gibi Tabâtabâî, mut'a evliliğinin, İslâm'a ait orijinal bir uygulama olduğunu iddia etmişti. Oysa Tabâtabâî, burada "استمتعتم" kelimesinin mut'a nikâhı anlamında olduğunu ispat etmeye çalışırken bu evliliğinin Araplar arasında bilindiğini ve uygulandığını dile getirerek kendisiyle çelişmektedir.

Temettü" gibi kavramlar da böyledir. Bu kavramlar şerî anlamlarıyla yaygınlaştıktan sonra onları sözlüklerindeki anlamlarında kullanmak mümkün değildir. Böylece ayetteki "اَسْتَمْتَع" ifadesini de "mut'a nikâhı" anlamında ele almak zorundayız. Çünkü bu ayet indiğinde söz konusu ifade Araplar arasında "mut'a nikâhı" anlamında kullanılıyordu."⁷⁸

Tabâtabâî, Nisâ 24. ayetinin mut'a nikâhına delâlet ettiğine dair "أُجُورُهُنَّ" ifadesini delil olarak kullanırken bu ifadenin Sünnî müfessirler tarafından sözlük anlamına hamledilmesini doğru bulmamaktadır. Bilindiği üzere İmamiye'ye göre, mut'a nikâhının akdi için mehirin belirlenmiş olma şartı bulunmaktadır.⁷⁹ Böyle bir şart bulunduğu halde İmamiye'ye mensup âlimler gibi Tabâtabâî de ayetteki "أُجُورُهُنَّ" ifadesinin "mehirler" anlamında kullanılmadığını ısrarla vurgulamaktadır.⁸⁰ Bu ısrarın temel nedeni ise söz konusu ayetin mut'a nikâhına delâlet etmeme kaygısıdır.

Tabâtabâî, Sünnî müfessirler tarafından Nisâ 24. ayetine getirilen yorumlara tepkisini dile getirirken "اَسْتَمْتَعَم" ifadesinin "Yararlanma", "أُجُورُهُنَّ" ifadesinin de "Mehirler" anlamında kabul edilmesi halinde "اَسْتَمْتَعَم" ifadesinin, "onlara mehirlerini verin" şeklinde tefsir edilecek olan "فَاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ" sonuç cümlesiyle bağdaşmayacağını ileri sürmektedir. Söz konusu ifadelerin "Yararlanma" ve "Mehirler" anlamında kabul edildiğinde ayetin anlamının "Onlarla yararlanmanız/cinsel ilişkiye girmenize karşılık onlara belirlediğiniz mehirlerini verin" (Nisâ 4/24) şeklinde olacağına dikkat çeken Tabâtabâî, bu anlamdan mehirin, cinsel ilişki olması halinde farz olacağı, akit yapıp cinsel ilişkinin yaşanmaması durumunda ise farz olmayacağı anlamının ortaya çıkacağını savunmaktadır. Tabâtabâî, bu anlamın, mehirin yarısının cinsel ilişki olmadan sadece nikâh akdiyle birlikte farz olacağı hükmüne ters düştüğünü öne sürerek Nisâ 24. ayetinin delâletinin mut'a nikâhı olduğunu dile getirmektedir.⁸¹

Tabâtabâî'nin Nisâ 24. ayetinden mut'a evliliğinin kast edildiğine dair bir diğer delili de "إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى"/"belirli bir süreye kadar" ifadesidir.⁸² Caferî âlimlerinin mut'a nikâhının ayetle sabit olduğu hususunda en önemli delil olarak

⁷⁸ Bkz: Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 487; Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Kadâya'l-Müctemî' ve'l-'Usra ve'z-Zevâc*, (Kâhire: Dârü's-Safve, t.y), 171-173.

⁷⁹ Bkz: Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan, *en-Nihâye ve Nüketühâ*, 1. Baskı, thk: Necmüddin Cafer b. el-Hasan, (Kum: Müessetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412), 2: 372.

⁸⁰ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 488.

⁸¹ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 488.

⁸² Bu ifade, Kur'ân'da bulunmadığı halde özellikle Şîî kaynaklarda bazı rivayetlere dayanılarak Kur'ân'dan olduğu iddia edilmiştir. Şîî kaynaklarında, Abdullâh İbn

gördüğü bu ifade, Tabâtabâî tarafından da önemli görülmüştür. Tabâtabâî, özellikle Sünnî eserlerini⁸³ referans göstererek, Abdullâh b. Mes'ud ve İbn Abbâs'ın, Kur'ân'daki mevcut "فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً" ayetine "إلى" "فما استمتعتم به منهن" ifadesini ekleyerek ayeti "belirli bir süreye kadar" "إلى أجل مسمى" "kadınlarla belirli bir süreye kadar mut'a nikâhı yaptığınızda kararlaştırdığınız ücretlerini farz olarak onlara verin." Nisâ 24. şeklinde okuduklarını belirtmektedir.⁸⁴

Sünnî müfessirlerin, "إلى أجل مسمى" ifadesinin şaz olduğu dolayısıyla hüccet kabul edilemeyeceği yönündeki itirazlarını da değerlendiren Tabâtabâî, bu ifadenin, şaz olmasından ziyade bir tefsir kabilinden olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Nisâ 24. ayeti mut'a nikâhına delalet ettiğinden Sahâbe ayetin içerisine bu ifadeyi ilave ederek okumuştur.⁸⁵

4. Değerlendirme

İslâm dininin teşriî yönden en fazla dikkat çektiği hususlardan biri de ortaya koyduğu hükümlerin beşer fıtratına uygun düşmesidir. Mut'a evliliğinin beşer fıtratına uygun düşmediğini ifade edebiliriz. Çünkü bu nitelikteki bir evliliği salim akıl ve vicdan sahibi hiçbir fıtrat kabul edemez. Kaldı ki bizler, daimi evliliği, kızlarımız, kız kardeşlerimiz, halalarımız, teyzelerimiz gibi yakın akrabalarımız hakkında uygun görürken bunlarla mut'a evliliğinin yapılmasını hoş karşılamamaktayız. Nitekim Şîî âlimleri, mut'a evliliğinin meşru-iyetine yönelik referans gösterdikleri bir rivayetteki ayrıntı, mut'a evliliğinin insan fıtratına uygun olmadığını ortaya koyacak niteliktedir. Küleynî'nin aktardığı o rivayetteki ayrıntı şöyledir:

Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b. Ka'b, Saîd b. Cübeyr ve İsmail es-Süddî'in ayeti "فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ" "kadınlarla belirli bir süreye kadar mut'a nikâhı yaptığınızda, kararlaştırdığınız ücretlerini farz olarak onlara verin." Nisâ 24. şeklinde okuduklarına dair birçok rivayet vardır. İbn Abbâs'ın da ayeti bu şekilde okuduğunu bildiren bir rivayette Ebû Nadra'dan şöyle rivayet edilir: "İbn Abbâs'a 'O hâlde, ne zaman onlarla mut'a nikâhı yaptıysanız, ücretlerini bir farz olarak verin.' ayetini okuduğumda, kendisi benim okuyuşumu düzelterek 'ne zaman onlarla belirli bir süreye kadar mut'a nikâhı yaptıysanız...' şeklinde okudu. Ben ona 'Biz ayeti bu şekilde okumuyoruz deyince, bana; 'Vallahi, Allah onu böyle indirdi' dedi. (Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed el-Hasan, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk: Ahmed Hübeyb Kasîr el-'Amilî, Beyrût: Dârü İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, t.y., 3: 165-167.)

⁸³ Bkz: Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, 1. Baskı, thk: Mustafâ Abdülkadir Atâ, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1411/1990), 2: 334; Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 4: 334.

⁸⁴ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 507-508.

⁸⁵ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 507-508.

“...Abdullâh b. Umeyr, İmâm Bâkır’a dönerek ‘Madem öyle, eşlerin, kızların, kız kardeşlerin ve amcakızlarının mut’a evliliği yapmaları senin hoşuna gider mi?’ diye sordu. Bunun üzerine İmâm ona sırtını dönüp gitti.”⁸⁶

Mut’a evliliği, normal bir hukuk meselesi olduğu halde İmâmiyye âlimleri tarafından sık sık gündeme getirilerek inanç esasları arasına dâhil edilmiştir. Şîî âlimleri arasında tevarüs ederek bir inanç meselesine dönüşen bu evliliğin meşruiyeti, Tabâtabâî tarafından da şiddetle savunulmuştur. Tabâtabâî’nin mut’a evliliğini savunmasının en önemli etkeni Şîî geleneği olurken diğer bir etken ise müellifin bu evliliği, insanlara ait bir hak olarak görmesidir.⁸⁷ İbn Âşûr ise meseleyi daha çok günümüz şartları üzerinden değerlendirerek kısmen de olsa duygusal bir yaklaşımla bu evliliğin zaruret halinde caiz olduğunu öne sürmüştür.⁸⁸ Bu etkenler doğrultusunda her iki müellif de iddialarını desteklemek için ortaya bazı deliller atmıştır. Bu delillerle ilgili izah edilmesi gereken bazı kapalılıklar bulunmaktadır.

Hz. Alî’ye isnad edilen “Eğer Ömer mut’a nikâhını yasaklamasaydı çok az kişi dışında kimse zina etmezdi” rivayeti, hem İbn Âşûr hem de Tabâtabâî tarafından mut’a evliliğinin meşruiyetine yönelik ileri sürülen delillerden biri olduğunu daha önce belirtmiştik. Tabâtabâî’nin Müslim’in *es-Sahih* adlı eserini kaynak göstererek aktardığı bu rivayet,⁸⁹ hakikatte Müslim’de bulunmadığı gibi Sünnî hadis külliyyatında da geçmemektedir. Ancak bazı Sünnî müfessirlerin, zayıf ya da asılsız olduğunu belirtmek üzere eserlerinde bu rivayete yer verdikleri görülmektedir.⁹⁰ Kaldı ki daha çok Şîî muteber kaynaklarında geçen bu rivayetin, ravisi el-Hakem b. Uteybe’nin (ö. 47), Şîî hadis âlimleri tarafından güvenilirliği kabul edilmemektedir.⁹¹ Nitekim doğumu, hicri 47⁹² yılında yani Hz. Alî’nin şehadetinden sonra olan bu şahıs söz konusu rivayeti, Hz.

⁸⁶ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 271; Tûsî, *Tehzîb*, 7: 250; Ahmed b. Muhammed b. Îsâ el-Eş‘arî, *en-Nevâdir*, 1. Baskı, (Kum: Medresetü’l-İmâm el-Mehdî, 1408), 86.

⁸⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 509-506.

⁸⁸ İbn Âşûr, *Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 2: 11.

⁸⁹ Tabâtabâî, *Makâlât*, 444.

⁹⁰ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, 3: 286; Mâverdî, *en-Nuket*, 1: 471; İbn Atiyye, *el-Muharrar*, 2: 36; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 3: 80.

⁹¹ Hillî, el-Hasan b. Yûsûf b. Alî b. el-Mutahhar, *Hülâsatü’l-Akvâl fî Marifeti ‘İlmi’r-Ricâl*, 1. Baskı, (Kum: Müessesetü’t-Tab‘, 1423), 171; Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan, *İhtiyârü Ma‘rifeti’r-Ricâl el-Ma‘rûf bi Ricâli’l-Keşşî*, 1. Baskı, thk: Cevâd el-Kayyûmî, (Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1428), 82; Ahmed ‘Avd Ebu’ş-Şebâb, *Nikâhü’l-Mut’a beyne’l-İbâhe ve’t-Tahrîm*, 1. Baskı, (Beyrût: Dârü’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1428/2007), 106-107.

⁹² İbn Hacer el-Askalânî, Ebu’l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, 1. Baskı, (el-Hind: Dâri’etü’l-Me‘ârif n-Nizâmiyye, 1325), 2: 434.

Alî'den işitmediği halde doğrudan ondan işitmiş gibi nakletmektedir. Bu rivayetin bir diğer ravisi olarak adı geçen İbn Miskân⁹³ da Şîî âlimleri tarafından sika⁹⁴ görülmemiştir.⁹⁵

Ayrıca bu haberin senedinde zikredilen isimlerin başında Hz. Alî'nin adının olması, rivayetin zayıf ya da asılsız olduğunun tespiti açısından önemli bir ipucu olacaktır. Çünkü hem Şîî hem de Sünnîlerin muteber kaynaklarında geçen rivayetler, Hz. Alî'nin mut'a evliliği konusunda tek görüşe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Sünnî ve Şîî kaynaklarında mut'a evliliğiyle ilgili Hz. Alî'den gelen rivayetlerin aynı olması, Hz. Alî'nin bu evlilik hakkındaki görüşünü tespit etmemizde önemli bir etken olacaktır. Bu rivayetlere istinaden Hz. Alî'nin mut'a evliliğinin İslâm'da yasaklandığına inandığını ifade etmek mümkündür. Mut'a evliliğinin yasaklandığına dair Hz. Alî'den gelen birçok hadis vardır.⁹⁶ Bunlardan bir tanesi şöyledir:

⁹³ Meclisî, İbn Miskân'dan gelen rivayetin meçhul olduğunu ileri sürmüştür. Bkz: Meclisî, Muhammed Bâkır, *Melâzû'l-Ahyâr fî Fehmî Tehzîbî'l-Ahbâr*, thk: es-Seyyid Mehdi er-Recâî, (Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mer'îşî, 1407), 12: 29.

⁹⁴ Sikâ: Adâlet ve zabt nitelikleri açısından yeterli olup hadis rivayetinde itimat edilen ravi. (Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 6. Baskı, (İstanbul: İfav, 2012), 277.

⁹⁵ Bkz: Necâşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Ahmed İbnü'l-Abbâs, *Ricâlü'n-Necâşî*, 1. Baskı, (Beyrût: Şirketü'l-E'lemî li'l-Matbû'ât, 1431/2010), 206; Erdebîlî, Muhammed b. Alî el-Garavî el-Hâirî, *Câmi'u'r-Rivâ ve İzâhetü'l-İştibâhât 'an'i-t-Turuk ve'l-İsnâd*, 1. Baskı, (Kum: Menşûrâtü Mektebeti Ayetillâh el-'Uzmâ, 1403), 507; Hûî, es-Seyyid Ebu'l-Kâsım el-Müsevî, *Mu'cemü Ricâli'l-Hadis ve Tafsîlü Tabakâti'r-Rivâ*, 5. Baskı, (Beyrût: Müessesetü'l-İmâm el-Hûî, 1403/1983), 349-351.

⁹⁶ Bu hadislerden bir kaçış şöyledir: "Hz. Alî, İbn Abbâs'ın mut'a nikâhı konusunda yumuşak davrandığını işitti. Ona: 'Seni şaşkın! Muhakkak ki Allâh Resûlü onu bize yasakladı' dedi" (Buhârî, Nikâh, 31; Müslim, Nikâh, 31); "Mut'a konusunda ısrardan kaçınınız! Sizin yapmanız gereken, Sünneti yerine getirmektir. Daimi evlilikten olan eşlerinizi terk edip, mut'a nikâhıyla meşgul olursanız, insanları bize lanet ettireceksiniz, ", "Mut'a evliliği yapmayı bırakın. Yoksa mut'a evliliği yapmış biri olarak din kardeşlerinizin arasında gezmekte utanmaz mısınız?" (Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân, *Mevsû'atü's-Şeyh Müfid Silsiletü Müellifâti's-Şeyh el-Müfid*, 1. Baskı, (Kum: Dârü'l-Müfid, 1431), 6: 14); "Mut'a evliliği, nikâh, talâk, iddet ve mirâs ayetleriyle birlikte haram kılınmıştır." (Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî b. Mûsâ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3. Baskı, thk: Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 7/337.); "Allah Resûlü, zaruret halinde izin verilen mut'ayı, nikâh, talâk, idde ve mirâs ayetleri indikten sonra yasakladı." (Hemezanî, Muhammed b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzım, *el-İ'tibâr fî Beyâni'n-Nâsih ve'l-Mensûh min'l-Âsâr*, (y.y.: Matba'atü Dâireti'l-Me'arifi'l-Osmâniyye, 1359), 177.)

“Resûlullâh, Hayber günü kadınlarla mut’a evliliğinin yapılmasını ve ehli eşeklerin etlerinin yenilmesini yasakladı.”⁹⁷

Bu rivayet Hz. Alî’nin, mut’a evliliği hakkındaki görüşünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Hatırlanacağı üzere Tabâtabâî bu rivayeti, Buhârî’de geçtiğini öne sürerek -ki Tabâtabâî, Buhârî’yi güvenilir olmamakla itham etmektedir- reddetmişti. Oysa söz konusu rivayet, Ebû Dâvûd’un *es-Sünen*’i hariç *Kütüb-i Sitte*,⁹⁸ *Muvattâ*⁹⁹ ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’i¹⁰⁰ gibi Sünnî hadis kaynakları ile Şîa’nın muteber hadis kaynaklarından *Kütüb-i Erbaa*’nın ikisinde geçmektedir.¹⁰¹

Tabâtabâî gibi Şîi ulemasının da Hz. Alî’den gelen söz konusu rivayetin kendi sahih kaynaklarında geçmesiyle ilgili sessiz kaldıkları göze çarpmaktadır. Sadece Tûsî, kendi mezheplerinin temel inançlarına ters düştüğünü öne sürerek bu rivayetin takiiye ile değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰² Hürr el-Amîlî de Tûsî’nin bu görüşünü destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰³

İbn Âşûr ise bahsi geçen rivayet hakkında değerlendirmelerde bulunmaktan kaçınırken Hz. Ömer’in mut’a evliliğini yasakladığına dair gelen zayıf rivayete itimat etmeyi tercih etmiştir.

Diğer taraftan hac mut’asıyla alakalı olan iki rivayetin, her iki müellif tarafından mut’a evliliğiyle ilişkilendirildiği göze çarpmaktadır. İbn Âşûr’un sahih olduğunu belirterek Müslim’den naklettiği “Allah’ın kitabında mut’a ayeti (Bakara 196. ayeti) nâzil oldu. Daha sonra onu nesh edecek bir ayet inmedi. Allah Resûlü (s.a.s) de mut’a yapmamızı bize emretti. Sonra bir adam (Hz. Ömer) çıkıp kendi rey’iyle dilediğini söyledi.” şeklindeki hadisin aslı şöyledir:

“Allah’ın kitabında mut’a (hac mut’ası/temettu’ haccı) ayeti nazil oldu. Resûlullâh da onu yapmamızı bize emretti. Sonra hac mut’asını nesheden bir

⁹⁷ Buhârî, “Nikâh”, 32, “Megâzî”, 38, “Zebâih”, 28; Müslim, “Nikâh”, 29; Nesâî, “Nikâh”, 71; Tirmizî, “Et’ime”, 6; İbn Mâce, “Nikâh”, 44.

⁹⁸ Buhârî, “Megâzî”, 38, “Nikâh”, 32, “Zebâih”, 28; Müslim, “Nikâh”, 29-39; Tirmizî, “Et’ime”, 6; Nesâî, “Nikâh”, 71; İbn Mâce, “Nikâh”, 44.

⁹⁹ Muvatta, “Nikâh”, 41.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, 1: 79, 103.

¹⁰¹ Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan, *el-İstibsar fî mâ Ühtülife mine’l-Ahbâr*, 2. Baskı, thk: Muhammed Cevâd el-Fakîh, (Beyrût: Dârü’l-Edvâ’, 1413/1992), 3: 202; Tûsî, *Tehzîbü’l-Ahkâm*, 7: 251.

¹⁰² Tûsî, *el-İstibsar*, 3: 202; Tûsî, *Tehzîbü’l-Ahkâm*, 7: 251-252.

¹⁰³ Hürr el-Âmülî, Muhammed b. el-Hasan, *Tefsîlü Vesâili’ş-Şia ilâ Tahsîl Mesâili’ş-Şeri’a*, 2. Baskı, thk: Seyyit Muhammed Rıdâ, (Kum: Müessesetü Âli’l-Beyt, 1414), 21: 12.

ayet inmediği gibi Resûlullâh da vefat edinceye kadar onu yasaklamadı. Ancak ondan sonra bir adam (Hz. Ömer) çıkıp kendi re'yiyle dilediğini söyledi.”¹⁰⁴

Parantez içerisinde aldığımız “hac mut'ası” ifadesi, Müslim'in kendi kaydır. ¹⁰⁵ Zaten bu ifade olmadan hadisin devamından da söz konusu mut'adan hac mut'asının kast edildiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere rivayetin, hac mut'asıyla alakalı olduğu hususunda açık ve nettir. İbn Âşûr, bu rivayeti, başka eserlerden olduğu gibi nakletmiş olabilir. Ancak Müslim'de bu rivayeti, onun zikrettiği şekilde bulamadığımızı belirtmeliyiz. Diğer hadis kitaplarında da benzer rivayetler bulunmaktadır. Fakat bu rivayetler, zikrettiğimiz ikinci rivayeti destekler niteliktedirler. Yani hac mut'asıyla ilgilidirler.¹⁰⁶

Mut'a kelimesi, İslâm literatüründe mutlak olarak zikredildiğinde iki anlamda kullanılmaktadır. Biri mut'a evliliği diğeri hac mut'ası yani temettu' haccıdır.¹⁰⁷ Durum böyle olunca da hac mut'ası ve mut'a evliliğiyle alakalı olan birçok hadis birbirine karıştırılmaktadır. Nitekim İmrân b. Husayn'ın, hac mut'asıyla alakalı rivayet ettiği birçok hadisin,¹⁰⁸ yukarıda zikrettiğimiz de dâhil olmak üzere, mut'a evliliğiyle ilişkilendirildiği göze çarpmaktadır.¹⁰⁹ Öyle ki bu rivayetlerden hareketle İmrân b. Husayn'ın da mut'a evliliğini caiz gördüğü ileri sürülmüştür.¹¹⁰

Tabâtabâî'nin mut'a evliliğiyle ilişkilendirdiği, “Müslimü'l-Kurriyy'den şöyle rivayet edilir: 'İbn Abbâs'a mut'ayı sordum. O da bunun mubah olduğunu söyledi. İbn Zübeyr yasak olduğunu söyleyince İbn Abbâs, 'İbn Zübeyr'in annesi hayattadır. O, Hz. Peygamber'in mut'aya izin verdiğini söylüyor, gidip ona sorabilirsiniz' dedi.' Daha sonra İbn Zübeyr'in annesine, mut'ayı sormak üzere gittik. Kadın iri yapılı ve kördü. Bize Hz. Peygamber'in mut'aya izin verdiğini söyledi”¹¹¹ hadisi de hac mut'asıyla alakalı olup mut'a evliliğiyle bir ilgisi bulunmamaktadır.

Öte yandan bu hadis, Tabâtabâî'nin de belirttiği gibi Müslim'in *es-Sâhih*'inde geçmektedir. Ancak hadisin başı Tabâtabâî'de “İbn Abbâs'a mut'ayı

¹⁰⁴ Müslim, “Hac”, 172.

¹⁰⁵ Müslim, “Hac”, 172.

¹⁰⁶ Buhârî, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 196; Nesâî, “Tefsîr”, 32; Beyhâkî, *Sünenü Beyhâkî*, 5: 19; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2. Baskı, thk: Hamdî b. Abdilmecid, (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1995), 18: 135.

¹⁰⁷ Abdurrahmân ed-Devle, *Hâzihi Hiye'l-Mut'a Fahzarûhâ*, 1. Baskı, (Irak: b.y., 1428), 12; İbrahim Kâfi Dönmez, “Mut'a”, 174.

¹⁰⁸ Müslim, “Kitâbü'l-Hac”, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173.

¹⁰⁹ Bkz: Buhârî, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 196; Müslim, “Hac”, 172; Nesâî, “Tefsîr”, 32; Beyhâkî, *Sünenü Beyhâkî*, 5: 19; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 18: 135.

¹¹⁰ Bkz: İbn Âşûr, *Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 11.

¹¹¹ Müslim, “Hac”, 194.

sordum”¹¹² şeklinde zikredilirken yani burada *mut’a* ifadesi mutlak olarak zikredilirken Müslim’de “*İbn Abbâs’a Hac mut’asını sordum*” şeklindedir. Bununla birlikte Müslim bu hadisi *Kitâbü’l-Hac* başlığı altında zikretmektedir.¹¹³

Rivayetin Müslim’de bu şekilde geçmesi, Hz. Ebû Bekr’in kızı Esmâ’nın, Zübeyr b. Avvâm ile *mut’a* evliliği yaptığı ve bu evlilikten Abdullâh ile Urve’nin dünyaya geldiği iddiasını da çürütmektedir. Tabâtabâî gibi birçok Şîî âlimi, *mut’a* evliliğinin Sahâbe içerisinde uygulandığına dair Hz. Esmâ’nın evliliğini örnek gösterirken yukarıda geçen Müslim’in rivayetini delil gösterip bu rivayetteki *mut’a* ifadesini de *mut’a* evliliği anlamında ele almışlardır. Bunun dışında, benzer birkaç rivayeti de Hz. Esmâ’nın *mut’a* evliliği yaptığına dair kaynak göstermişlerdir. Bu rivayetlerin sıhhat dereceleriyle ilgili ciddi tartışmalar bulunmaktadır. Burada bunları ele almamıza konumuz açısından el vermemektedir.¹¹⁴ Ancak Hz. Esmâ’nın Zübeyr b. Avvâm ile evliliğinin hicretten önce olduğuna dair eserlerde ihtilaf bulunmamaktadır.¹¹⁵ Hatta Hz. Esmâ’nın, Abdullâh’ı hicret esnasında Kubâ denilen yerde doğur-

¹¹² Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 505; Tabâtabâî, *Dürûs*, 140-141.

¹¹³ Müslim, “Hac”, 194.

¹¹⁴ Tabâtabâî’nin de içerisinde olduğu birçok Şîî müellif, *mut’a* nikâhının Sahâbe arasında uygulandığına yönelik şu rivayeti delil gösterdiklerini belirtmişler: “*Abdullah İbn Zübeyr, mut’a nikâhını helal gördüğü için İbn Abbâs’ı kınamıştı. Bunun üzerine İbn Abbâs ona ‘Annene sor bakalım, babanla arasındaki evlilik nasıl gerçekleşti’ dedi. Abdullâh İbn Zübeyr, annesine sorunca, annesi ‘Seni mut’a evliliğinde doğurdum’ dedi.*” Râgıb el-İsfahânî’nin *Muhâderât* isimli eserinde geçen bu rivayet için herhangi bir senet zikredilmemiştir. Bilindiği üzere senedi bulunmayan bir rivayet, hükmün tespitinde herhangi bir öneme sahip değildir. Buna mukabil, İbn Abbâs ile Abdullâh b. Zübeyr arasında geçen bu tartışma, Beyhakî’nin Sünen’inde şöyle geçmektedir: “*Abdullâh b. Zübeyr bir gün yanımıza gelerek Temettu’ haccını yasakladığını söylüyordu. Ayrıca insanların Hz. Peygamberle birlikte Temettu’ haccını yaptığı iddiasına kabul etmiyordu. Sonra bu haber İbn Abbâs’a ulaştı. İbn Abbâs ‘İbn Zübeyr bunu nereden bilecek! Çok istiyorsa gidip annesine sorsun’ dedi. Bu mevzudan haberdar olan Hz. Esmâ ‘Allah İbn Abbâs’ı affetsin, vallahi o doğruyu söylemiştir.’ dedi*” Bu son rivayetten anlaşıldığı üzere İbn Abbâs ile İbn Zübeyr arasında geçen tartışmanın konusu *mut’a* evliliği değil Temettu’ haccıdır. (Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, 5: 30; Râgıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, *Muhâderâtü’l-Üdebâ’ ve Muhâverâtü’ş-Şu’arâ’ ve’l-Büleğâ’*, 1. Baskı, (Beyrût: Şirketü Dâri’l-Erkam, 1420), 2: 234; Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 505.

¹¹⁵ Bkz: Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir, *el-Muvatta*, 1. Baskı, thk: Muhammed Mustafa el-E’zamî, (el-İmârât: Müessesetü Zâyid, 1425/2004), 6: 64; Makdisî, el-Mutahhar b. Tâhir, *el-Bed’ü ve’t-Târih*, (Mısır: Mektebetü’s-Sekâfeti’l-Dîniyye, 1331), 5: 78-79; Ali Yıldırım, “Esmâ bint Ebû Bekir se-Sıddık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 402-404.

duğundan Abdullâh b. Zübeyr, hicetten sonra İslâm'da ilk doğan çocuk olarak anılmaktadır.¹¹⁶ Mut'a evliliğine izin verilmesi ise hicretten sonra olduğuna göre Hz. Esmâ'nın evliliğinin mut'a ile ilişkilendirilmesi doğru olmayacaktır. Kaldı ki Hz. Esmâ, hayatı boyunca tek evlilik yapmıştır.¹¹⁷ Dolayısıyla Hz. Esmâ'nın evliliğinin mut'a evliliği olduğu iddiası bu evliliğin daha sonra daimi evliliğe dönüştüğünün ispatını gerektirmektedir. Çünkü mut'a evliliği bilindiği üzere belirli süreliğine yapılan bir evliliktir.

Mut'a evliliğinin yasaklanmasıyla ilgili sahih rivayetlerin İbn Âşûr ile Tabâtabâî tarafından kabul edilmemesi ise her iki müellifin bu rivayetleri, içerdikleri yasaklanma zamanının farklılıklarından dolayı çelişkili görmelelerindenidir. Her iki müellifin de belirttiği üzere rivayetlerde mut'a nikâhının yasaklandığı yer ve zamanla ilgili Umretü'l-Kazâ, Evtas Seferi, Mekke'nin Fethi, Tebük Savaşı ve Vedâ Haccı gibi isimler zikredilmektedir. Ancak bu rivayetlerin hepsinde mut'a evliliğinin Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı hususunda ihtilafın bulunmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca İmâmîyye mezhebi dışında İslâm âlemi, mut'a evliliğinin en az iki kez serbest bırakılıp yasaklandığı konusunda ittifak halindedirler. Nitekim mut'a evliliğinin serbest bırakıldığını haber veren rivayetlere bakıldığında bu evliliğin zaruret halinde serbest bırakıldığı görülecektir. Yine bu rivayetlerde, zaruretin, dolayısıyla mut'a evliliğine yönelik izin ile yasağın da tekerrür ettiği bilgisi mevcuttur.¹¹⁸ Mut'a evliliğine yönelik yasağın birkaç defa tekerrür ettiğini, Hz. Peygamberin de bu yasağı normal zamanlarda hatırlatmak amacıyla birkaç defa tekrarladığını¹¹⁹ düşündüğümüzde bu evliliğin yasaklanmasıyla ilgili birçok yer ve zaman isminin zikredilmesi normal karşılanmalıdır.

Diğer taraftan mut'a evliliğinin yasaklandığını haber veren rivayetleri, çelişkili bilgiler içerdiklerini öne sürerek kabul etmeyen Tabâtabâî, Hz. Ömer'in bu evliliği yasaklama gerekçesini ise birçok çelişkili haberle açıklamaktadır. Ona göre Hz. Ömer'in bu evliliği yasaklamasının altında şu rivayetlerde geçen olaylar yatmaktadır:

¹¹⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşemî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1. Baskı, thk: Muhammed Abdülkadîr Atâ, (Beyrût: Dârü Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990), 8: 196-197; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1. Baskı, thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrût: Dârü'-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 4: 78-79.

¹¹⁷ Sülemî, İbn Habîb Ebû Mervân Abdülmelik, *Edebü'n-Nisâ el-Mevsûm bi Kitâbi'l-İnâye ve'n-Nihâye*, 1. Baskı, thk: Abdülmecîd Türkî, (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1412/1992), 272.

¹¹⁸ Bkz: Buhârî, "Nikâh", 11; Müslim, "Nikâh", 21; İbn Mâce, "Nikâh", 44.

¹¹⁹ Bkz: Buhârî, "Nikâh", 11; Müslim, "Nikâh", 21; İbn Mâce, "Nikâh", 44; Ahmed b. Hanbel, 3: 405.

“Havle b. Hakîm adında bir kadın (Hz.) Ömer’in yanına girerek Rabîa b. Ümeyye’nin bir kadınla mut’a evliliği yaptığını ve kadının ondan hamile kaldığını haber verdi. Bunun üzerine (Hz.) Ömer öfkeyle dışarı çıktı, abası da yerlerde sürünüyordu. ‘Bu (Resûlullâh’ın haram kıldığı) mut’adır. Eğer daha önce bana haber verseydin onu recmettirirdim’ dedi.”¹²⁰

“Seleme b. Ümeyye b. Halef el-Cemhî, Hakîm b. Ümeyye’nin azatlı cariyesi Selmâ ile mut’a evliliği yaptı. Daha sonra Selmâ bu evlilikten bir çocuk dünyaya getirdi. Ancak Seleme çocuğun kendisinden olduğunu kabul etmedi. Bu olaydan haberdar olan Hz. Ömer, mut’a evliliğini yasakladı.”¹²¹

“Amr b. Hureys, Benî Amr’dan Bekr’in cariyesiyle mut’a evliliği yapmıştı. Cariye bu evlilikten hamile kaldı. Bu olaydan haberdar olan Hz. Ömer, olayın aslını cariyeye sordu. Cariye de Amr b. Hureys’in kendisiyle mut’a evliliği yaptığını söyledi. Sonra Hz. Ömer Amr b. Hureys’e bu olayı sordu, o da itiraf etti. Hz. Ömer, ona ‘Peki annesi, kız kardeşi ya da erkek kardeşi bu nikâha şahitlik ettiler mi’ diye sorunca o da bilmiyorum dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, minbere çıkıp ‘Kim mut’a yapar, dört adil şahit getirmezse onu recmettireceğim’ dedi.”¹²²

Bunların dışında mut’a evliliğinin Hz. Ömer tarafından yasaklandığına dair birçok çelişkili rivayet nakledilmektedir.¹²³

Şîî âlimleri mut’a evliliğinin yasaklanmasını özellikle Hz. Ömer’e dayandırırken Hz. Ömer’in bu yasaklamayla nasıl bir çıkar elde edeceğine dair akla uygun bir açıklama getirememektedirler. Bazıları, Hz. Ömer’in mut’a nikâhını yasaklamakla Arap neslinin başka nesillerle karışmasını engellemeye çalıştığını iddia etse de bu iddia, tamamen Hz. Ömer’e duyulan bir nefretin eseridir ki, İslâm’ın halifesini milliyetçilikle suçlamaya kadar götürmüştür.¹²⁴

Hz. Ömer’in mut’a evliliğini yasaklamasıyla ilgili birçok sebep zikredilse de bazı rivayetlerde Hz. Ömer, bu evliliği yasaklamasının sebebini kendisi açıklamaktadır. Nitekim o, mut’a evliliği yapanları cezalandıracağını ilan ederken bu evliliğe yönelik yasaklanma icraatının Hz. Peygamber’e ait olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

¹²⁰ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 504; Tabâtabâî, *Dürûs*, 139.

¹²¹ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 505; Tabâtabâî, *Dürûs*, 140.

¹²² Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3-4: 506; Tabâtabâî, *Dürûs*, 142.

¹²³ Bkz: Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs, *Müsnedü’l-İmâmi’s-Şâfiî*, thk: es-Seyyid Yûsuf Alî ez-Zevâvî, (Beyrût: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1370/1951), 2: 14; Halîfe Abîd el-Kelbânî el-‘Ummânî, *Havle’l-Mut’a*, 1. Baskı, (el-Bahreyn: Dârü’l-İsme, 1428/2007), 140-146.

¹²⁴ Şehlâ Hâirî, *el-Mut’a*, 99; Ahmed ‘Avd, *Nikâhü’l-Mut’a*, 85.

"Resûlullâh mut'a nikâhı konusunda bize üç gün izin verdi, sonra yasakladı. Allah'a yemin olsun ki muhsan olduğu halde mut'a yapan birisi bana getirilirse onu recmederim."¹²⁵

Bu rivayet, mut'a evliliğini yasakladığını ilan etti diye Hz. Ömer'in Allah ve Resûlullâh'a karşı gelerek keyfi hükümler verdiği iddiasına karşı bir cevap niteliğindedir.¹²⁶ Çünkü Hz. Ömer, mut'a ve diğer birçok ihtilaflı konularda verdiği hükümlerin gerekçesini bizzat kendisi açıklamıştır.

Diğer taraftan Hz. Ömer, hac mut'asını da yasakladığı için hem Tabâtabâi hem de diğer Şii İmâmiyye âlimleri tarafından keyfi emirler vermekle itham edilse de Hz. Ömer bu yasağın sebebini de kendisi açıklamaktadır. Nitekim Hz. Ömer, bir rivayette Hz. Alî'nin "Sen Mut'ayı mı yasakladın?" sorusuna karşılık şu cevabı vermiştir: "Hayır! Ben sadece Kâbe'nin çok ziyaret edilmesini istedin."¹²⁷ Bu cevaptan anlaşıldığı üzere Hz. Ömer temettu' haccını ebedi olarak yasaklamamaktadır. Sadece bu yasakla, bir defada hem umre hem de hac farızasının yapılmasının yerine, her iki ibadetin farklı zamanlarda yapılmasını sağlayarak Kâbe'nin daha fazla ziyaret edilmesine vesile olmaya çalışmaktadır.

Şii İmâmiyye uleması mut'a evliliğinin Hz. Ömer tarafından yasaklandığını birçok rivayetle ispat etmeye çalışsa da kendi muteber kaynaklarında bu evliliğin haram olduğunu haber veren şu rivayetler hakkında sessiz kaldıkları görülmektedir:

"Hz. Alî şöyle dedi: 'Resûlullâh, Hayber günü kadınlarla mut'a evliliğinin yapılmasını ve ehli eşeklerin etlerinin yenilmesini yasakladı.'"¹²⁸

"Ebû Abdillâh (İmam Cafer)ın mut'a hakkında şöyle dediğini işittim: 'Mut'a yapmayı bırakın! Sizden birisi başkasının edep yerlerini görmekten utanmaz mı?' Bunu da erdemli kardeşleri ile dostları için söylüyordu."¹²⁹

"Abdullâh b. Sinân, Ebû Abdillâh'a mut'ayı sordum. Bana 'Kendini onunla kirletme dedi.' dedi"¹³⁰

"Ebu'l-Hasan bazı dostlarına şöyle yazdı: 'Mut'a konusunda ısrar etmeyin. Yapmanız gereken sünneti ikame etmektir. Yatak odalarınız ve hür eşleriniz varken

¹²⁵ İbn Mâce, "Nikâh", 44.

¹²⁶ Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Mut'a Nikahı", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (1993): 155-179.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, 1: 51.

¹²⁸ Tûsî, *Tehzîb*, 7: 251; Tûsî, *el-İstîbsâr*, 3: 202; Bahrânî, Yusûf, *el-Hadâ'ikü'n-Nâdire fî Ahkâmî'l-İtreti't-Tâhire*, 2. Baskı, thk: Muhammed Takî el-İravânî, (Beyrût: Dârü'l-Edvâ', 1985), 14: 115.

¹²⁹ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 273; Küleynî, *Fürû'ü'l-Kâfî*, 3: 459; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 22.

¹³⁰ Kummî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 87; Meclisî, Muhammed Bâkır, *Bihârü'l-Envâr*, 1. Baskı, (Beyrût: Müessesetü'l-E'lemî, 1439/2008), 99: 396.

mut'ayla meşgul olursanız, insanlar sizi reddedip uzaklaşırlar. Buna izin verene beddua eder ve bizlere de lanet okurlar.'"131

"Ebû Abdillâh, mut'a hakkında şöyle dedi: 'Bizde bunu sadece fahişeler yapar'"132

"Adamın birisi İmam Cafer'e mut'a nikâhını sordu. İmam da adama mut'ayı kendisine tanımlamasını isteyince, adam 'Erkek, karşılaştığı kadına 'bir ya da iki dirhem karşılığında ve bir ya da iki günlüğüne seninle evleniyorum.' der.' dedi. İmam 'Bu zinadır, bunu sadece fahişeler yapar' dedi.'"133

Bunların dışında yine mut'a evliliğinin yasaklandığını haber veren birçok Şîî rivayet bulunmaktadır.¹³⁴

Şîî kaynaklarında olduğu gibi Sünnî kaynaklarında da mut'a evliliğiyle ilgili çelişkili rivayetlerin olduğu öne sürülse de¹³⁵ bütün bunlar, Sünnilerin mut'a evliliği hakkındaki inancıyla örtüştüğünü göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz üzere Sünnilerin inancına göre mut'a evliliği, zaruretin oluşması ve kalkmasına binaen Hz. Peygamber tarafından birkaç defa serbest bırakılıp sonra da yasaklanmıştır. Bu inançları doğrultusunda Sünniler, mut'a evliliğinin hem serbest bırakılması hem de yasaklanmasıyla ilgili olan rivayet gruplarından ikisini de referans olarak kullanmaktadırlar. Dolayısıyla gerek yasaklanmayla gerekse serbest bırakılmayla alakalı olsun bu rivayet gruplarından biri diğeriyle çelişkiymiş gibi görünse de bir bütün olarak onlar Sünnî inancının mut'a evliliği konusundaki dayanağını teşkil etmektedirler. Buna karşılık İmâmiyyedeki rivayetlerin bütünü, onların mut'a evliliği konusundaki inançlarıyla uyumlu değildir. Çünkü onlar, mut'a evliliğinin serbest bırakıldıktan sonra yasaklanmadığına inanırken kendi kaynaklarında bu evliliğin yasaklandığına dair birçok rivayet bulunmaktadır.¹³⁶

Diğer taraftan Sünnilerin mut'a evliliğinin zarurete binaen serbest bırakıldığına zaruretin sona ermesiyle birlikte yasaklandığına yönelik inancı,

¹³¹ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 273; Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, 14; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 23; Bahrânî, *el-Hedâ'ikü'n-Nâdire*, 24: 122.

¹³² Kummî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 87; Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 99: 396.

¹³³ Kâdî Ebû Hanîfe, *De 'âimü'l-İslâm*, 2: 229; Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Nilü'l-Evtâr*, 1. Baskı, thk: Usâmu'ddîn es-Sabâbitî, (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1413/1993), 6: 162; Muhammed Ebû Zehra, *Muhâdarât fî 'Akdi'z-Zevâc ve Âsâruh*, (Y.y.: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, t.y), 83.

¹³⁴ Bkz: Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 273; Tûsî, *Tehzîb*, 7: 251; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3: 202; Şeyh Müfid, *Risâletü'l-Mut'a*, 14; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 23; Bahrânî, *el-Hedâ'ikü'n-Nâdire*, 24: 122; Meclisî, *Bihârü'l-Envâr*, 99: 396.

¹³⁵ Bkz: Kazvînî, Alâüddîn es-Seyyid Emîr Muhammed, *Zevâcî'l-Mut'a fî Kit'abi Ehli'l-Sünne*, 1. Baskı, (Beyrût: Dârü'l-Mehcetî'l-Beydâ', 1418/1997).

¹³⁶ Bkz: Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 273; Küleynî, *Fürû'ü'l-Kâfî*, 3: 459; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 22; Tûsî, *Tehzîb*, 7: 251; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3: 202; Bahrânî, *el-Hadâ'ikü'n-Nâdire*, 24: 115.

Tabâtabâî tarafından, zaruretin belirli bir zamanla sınırlanamayacağı gerekçesiyle reddedilmişti.¹³⁷ İbn Âşûr ise bu evliliğin meşruiyetine yönelik zaruret hükmünün her zaman geçerli olduğunu ileri sürmüştü.¹³⁸

Bilineceği üzere İslâm dini, cahiliye dönemindeki Arapların kültür, örf ve adetlerinin tümünü reddetmediği gibi kendisine uygun düşen yönlerini kabul etmiştir. Bir başka ifadeyle bu kültür ve adetlerden bir kısmının olduğu gibi, bir kısmını revize ederek sürdürülmesine izin verirken; bir kısmını da ilk etapta, bir kısmının da tedricen yasaklamayı uygun bulmuştur.¹³⁹ Mut'a evliliği de cahiliye dönemine ait bir adet olduğuna göre İslâm'ın onunla ilgili bir tasarrufu olacaktır. Nitekim bu evliliğin, daimi nikâh, talak, iddet ve mirasla ilgili ayetlerin inmesi üzerine yasaklandığı kanısı oluşsa da önceleri doğrudan onunla ilgili bir ayet ya da Hz. Peygamberin bir ifadesi bulunmadığından hükmü muallakta kalmıştı.¹⁴⁰ Daha sonra savaş ve gazvelerin başlamasıyla birlikte bu evliliğe yönelik bir hükmün verilmesi icap etmişti. Nitekim yukarıda da zikrettiğimiz *"Resûlullâh (s.a.s)'le birlikte gazveye çıkmıştık. Yanımızda kadınlarımız da yoktu. Resûlullâh (s.a.s)'e husyelerimizi burduralım dedik. Bizi ondan nehyetti ve elbise karşılığında kadınlarla belirli bir süreye kadar evlenmemize izin verdi. Sonra 'Ey İnsanlar! Allah'ın helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayınız ve haddi aşmayınız. Doğrusu Allah, haddi aşan kimseleri sevmez' diyerek. Maide, 87. ayetini okudu."*¹⁴¹ hadisinden de anlaşıldığı gibi savaş ve gazve zamanlarında bazı Sahâbiler ciddi bir riskle karşı karşıya kalmışlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Sahâbenin bu durumuna karşılık mut'a evliliği yapılmasına izin vermişti. Ancak mut'a evliliğine yönelik verilen bu hüküm nihai bir hüküm değildi. Çünkü gazve ve savaş gibi nedenlerle oluşan zaruret durumlarının ortadan kalkmasıyla birlikte bu evlilik Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştı. İslâm'ın mut'a evliliğiyle ilgili ortaya koyduğu nihai hüküm ise şu hadisi şerifte de belirtildiği üzere Mekke'nin fethinden sonra olmuştur: *"Allah Resûlü Mekke Fethi'nin üçüncü gününde sırtını Kâbe'nin duvarına dayamış şöyle*

¹³⁷ Tabâtabâî, *el-Mîzân*, 3-4: 509-506.

¹³⁸ İbn Âşûr, *Tahrîr ve't-Tenvîr*, 2: 10-11.

¹³⁹ "Ey Sâib! Cahiliye döneminde yaptığın faziletli şeylerin aynısını İslâm devrinde de devam et; misafiri ağırla; yetimi yedir ve komşunla iyi geçin" (Ahmed b. Hanbel, 3: 425) hadisi şeriften de anlaşıldığı gibi cahiliye dönemine ait iyi hususlar İslâm tarafından benimsenmiştir. (Fethullah Zengin, *Cahiliye Araplarında Bazı İyi Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme*, *İÜİFD*, 7/12, (2016): 53-69.)

¹⁴⁰ Bkz: İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdillâh en-Nemirî, *el-İstizkâr*, 1. Baskı, thk: Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, (Dimeşk: Dâru Kuteybe, 1414/1993), 16: 297.

¹⁴¹ Buhârî, "Nikâh", 11.

diyordu: 'Ey insanlar! Ben size kadınlarla mut'a nikâhı yapmanız hususunda izin vermiştim. Ancak Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kılmıştır.'" ¹⁴²

Böylece mut'a evliliği İslâm dinine ait orijinal bir uygulama olmadığına göre, ona yönelik nihai hükümden önceki hükümlerin teşriî değerleri olmalıdır.

Mut'a evliliğinin zinayla ilişkilendirilmesi Sünnî ve Şîî âlimleri arasında tartışma konusu olsa da Hz. Peygamberin, mut'anın kıyamete kadar yasaklandığını bildirmesi ¹⁴³ Hz. Ömer'in de onu yapanları recm ile cezalandıracağını ilan etmesi, ¹⁴⁴ bu evliliğin bir çeşit zina olduğu izlenimi vermektedir. ¹⁴⁵ Mut'a nikâhının zina ile olan ortak yönlerini ileride zikretmeye çalışacağız.

Şîî İmâmiyye âlimleri ise bu evliliğin zinadan sayılamayacağını ileri sürerken Tabâtabâî, mut'a evliliğinin zina olarak kabul edilmesi durumunda Hz. Peygamberin -haşa- zinayı birkaç defa serbest bırakıp yasaklamış olacağına dikkat çekmişti.

Tabâtabâî'nin bu itirazı, makul gibi görünmemektedir. Çünkü bilindiği üzere Hz. Peygamberin mut'a evliliğine izin vermesi zarurete binaen olmuştur. ¹⁴⁶ Zaruretler ise "*Zaruretler, memnu olan şeyleri mubah kılar*" kaidesi gereğince azimet zamanlarındaki yasakların serbest bırakılmasında önemli bir unsurdur. ¹⁴⁷ Ayrıca eğer mut'a evliliğine zaruretten dolayı izin verdiği için Hz. Peygamberin, -haşa- zinayı serbest bıraktığı düşüncesi oluşacaksa azimet halinde leş, kan ve domuz etinin yenilmesini yasaklayan Allah'ın, ¹⁴⁸ zaruret halinde bunların yenilmesine izin verdiği için -haşa- kötülüğü emrettiğini düşünmemiz gerekecektir. Oysa Allah hiçbir zaman kötülüğü emretmez. (A'râf 7/28)

¹⁴² Müslim, "Nikâh", 22; İbn Mâce "Nikâh", 44; Dârimî, "Nikâh", 16; Ahmed b. Hanbel, 24: 53; Şeyh Müfîd, *Risâletü'l-Mut'a*, 26.

¹⁴³ Bkz: Müslim, "Nikâh", 22; İbn Mâce "Nikâh", 44; Dârimî, "Nikâh", 16; Ahmed b. Hanbel, 24: 53.

¹⁴⁴ Bkz: Müslim, "Nikâh", 27; İbn Mâce, "Nikâh", 44; Mâlik, "Nikâh", 42.

¹⁴⁵ Bkz: Nemîrî, Ebû Zeyd Ömer b. Şebih el-Basrî, *Ahbârü'l-Medîne*, thk: Muhammed Dümdül, (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417), 1: 382.

¹⁴⁶ Mut'a evliliğinin zarurete binaen serbest bırakıldığını haber veren rivayetlerin değerlendirmesi için bkz: H. Mehmet Soysaldı, Nisâ Suresi 24. Âyeti Işığında Mut'a Nikâhı, *FÜİFD*, 2, (1997): 165-184.

¹⁴⁷ Bkz: Sıddîk Hasan Hân el-Kannevcî, *er-Ravdatü'n-Nediyye*, 1. Baskı, thk: Alî b. Hasan, (Riyâd: Dâru İbni'l-Kayyım, 1423/2003), 66.

¹⁴⁸ Leş, kan ve domuz etinin yenilmesinin haram olduğunu ve zaruret halinde yenilebileceğini haber veren ayet ise şöyledir: "*Allah size leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur kalırsa, (başkasına) saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günah yoktur.*" (Bakara 2/173)

Aynı şekilde mut'a evliliği Tabâtabâî tarafından zinaya alternatif olarak kabul edilse de müellifin bu yaklaşımı da makul görünmemektedir. Bilindiği üzere İslâm dini Müslümanların ahlaki değerlerini korumaya yönelik bir taraftan zina gibi birçok kötülüğü yasaklarken buna mukabil fitri ihtiyaçlara cevap verebilecek daimi evlilik gibi yeni hükümler ortaya koymuştur. Buna göre ahlaki, hukuki, sıhhi, sosyolojik, psikolojik gibi birçok zararından ötürü yasaklanan zinanın alternatifi, mut'a evliliği olduğu düşünülecekse bu evliliğin, zinadan ötürü doğabilecek zararları defetmede yeterli niteliklere sahip olması gerekmektedir. Ne yazık ki mut'a evliliğinin böyle bir özelliğinden bahsetmek mümkün değildir. Aksine bu evlilik için öngörülen şartlar, zinadan dolayı ortaya çıkabilecek zararlara meşru bir zemin hazırlamaktadır.

Mut'a evliliği için öngörülen temel iki şart vardır ki¹⁴⁹ bu şartlar formaliteden öteye geçmemektedir. Bunlardan biri mehir diğeri ise süre tayinidir. Mehir ise bir içecekten ibaret olabileceği gibi büyük bir miktar para da olabilir. Bununla ilgili Şîa hadis kaynaklarında birçok rivayet bulunurken iki tanesi şöyledir:

"Ebû Abdillâh dedi ki: 'Bir avuç yiyecekla mut'a evliliği caiz olur.'"¹⁵⁰

"Ebû Abdillâh'a mut'a için mehir miktarını sordum. O da 'İkisi ne kadarına razı olurlarsa o kadardır.' dedi."¹⁵¹

Zaman ise bir defa cinsel ilişkiye girmeden ibaret olabileceği gibi bir dakika bir saat bir gün de olabilir. Erkekle kadının bir defaya mahsus cinsel ilişkide bulunmak üzere bu evliliği yapabileceklerine dair Şîi kaynaklarında ihtilaf yoktur. Nitekim buna yönelik ibret verici rivayetlerden bir tanesi şöyledir:

"Ebû Abdillâh'a erkek, kadınla bir defa ilişkiye girmek üzere mut'a yapabilir mi? diye sordum. O da 'Zararı yok. Ancak işini hallettiğinde yüzünü çevirsin, kadına bakmasın' dedi"¹⁵²

¹⁴⁹ Hillî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. İdrîs, *Kitâbü's-Serâ'ir el-Hâvî li Tahrîri'l-Fetâvâ*, 1. Baskı, thk: Muhammed Mehdî, (Kum: Mektebetü'r-Ravdeti'l-Haydariyye, 1429), 4: 361.

¹⁵⁰ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 275-276; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 301; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 260; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şîa*, 21: 59.

¹⁵¹ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 275-276; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 301; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 260; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şîa*, 21: 59.

¹⁵² Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 277; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3: 215; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 267; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şîa*, 21: 48-51.

Üstelik mut'a nikâhında şahit bulundurma şartı olmadığı gibi kadının mirasta payı da bulunmamaktadır.¹⁵³ Ayrıca talak da bu evlilikte söz konusu değildir. Yani tayin edilen süre sona erdiğinde yeni bir süre üzerinde anlaşma yapılabilir.¹⁵⁴ Böylece mut'a nikâhıyla birlikte ahlaki olmayan birçok durum ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Sözgelimi, daimi nikâhtan eşi bulunan bir erkek, eşinden habersiz başka kadınlarla birlikte olsa da eşini aldatmış olmayacaktır! Ayrıca başka bir dine mensup bir kadınla da cinsel ilişki yaşayabilir. Bununla ilgili Şîî rivayetlerinden biri şöyledir:

"Eşi bulunan bir erkeğin, Yahudi ya da Hristiyan bir kadınla mut'a yapmasında bir sakınca yoktur."¹⁵⁵

Bu anlayışa göre, genç bir kız, ailesinin izni olmadan, cinsel tatmin ya da para kazanma amacıyla istediği kadar farklı erkeklerle cinsel ilişki yaşayabilir. Ebeveynin izni olmadan bir kızın mut'a yapabileceğine dair "*Bakire, ebeveyninin izni olmadan kendi rızasıyla mut'a yapabilir.*" rivayeti, Şîa'nın bütün muhter kaynaklarında geçmektedir.¹⁵⁶

Bekâr bir kız bekâretinin bozulmaması şartını koşarak bu evliliği yapabilir. Yani ters ilişki yapmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Bununla alakalı Şîa'nın temel hadis kaynaklarında geçen rivayetlerden biri şöyledir:

"Ebû Abdillâh'a, 'Adam bir kadına 'Seninle mut'a evliliği yapmak istiyorum' derse, kadın da 'Bana bakabilir, dokunabilir, sevişebilir ve bir erkeğin eşine yapabileceği her şeyi yapabilirsin ancak rezil olmaktan korktuğum için tenasül organlarımız birbirine girmesin' şeklinde cevap verirse ne olur?' diye sordum. O da 'Şartlar onun için geçerlidir.' dedi."¹⁵⁷

Yine bu anlayışa göre, zinayla meşhur olmuş kadınlarla bu evliliği yapmak mekruh olsa da genelevlere gidilebilir. Yani fahişeye mut'a evliliği üzerinden bir ya da birçok defa ilişkiye girilebilir. Bununla ilgili Şîî sahih rivayetlerinden bir tanesi şöyledir:

¹⁵³ Bkz: Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 364; Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. en-Nu'mân, *el-Fusûlû'l-Muhtâra min 'l-'Uyûn ve 'l-Mehâsin*, 1. Baskı, (Kum: el-Mü'temiru'l-Âlemî, 1413), 165; Tûsî, *Tehzîb*, 7: 241.

¹⁵⁴ Bkz: Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 280; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 303; Kummî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 89; Tûsî, *el-İstîsâr*, 3: 211-212; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 265; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şîa*, 21: 64.

¹⁵⁵ Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 255-256.

¹⁵⁶ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 279; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 304; Tûsî, *İstîsâr*, 3: 206; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 254; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şîa*, 21: 34.

¹⁵⁷ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 281; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 270-271; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şîa*, 21: 72-73; Behbûdî, Muhammed Bâkır, *Sahîhü'l-Kâfî*, 1. Baskı, (Y.y.: ed-Dârü'l-İslâmiyye, 1401/1981), 3: 53; Şerîf Murtezâ, *el-İntisâr*, 293.

"Ebû Abdillâh'a, 'Fahişe kadınla mut'a evliliği yapılabilir mi?' diye soruldu. O da 'Zararı yok. Erkek evli de olsa yapılabilir' dedi"¹⁵⁸

Daha da ilginç evli olduğu hususunda şüphe duyulan kadınla, araştırmadan, hatta ona evli olup olmadığını sormadan bir defa ya da daha fazla ilişkiye girilebilir. Bu konuda Şia'nın dayanağını oluşturan rivayetlerden biri şöyledir:

"Ebu Abdillâh'a dedim ki 'Bir kadınla mut'a yaptım. Sonra eşinin olabileceğinden şüphelendim. Araştırdığımda ise evli olduğunu öğrendim.' O da bana 'Neden araştırıyorsun ki.' dedi."¹⁵⁹

Aynı anda hem hala hem de kız yeğeniyle birlikte olunabilir.¹⁶⁰ Ayrıca kadın, bedenini kiralayabilir. Kiraladığı süre sona erdiğinde, sürenin uzatılmasına karşılık ücret artışı talebinde bulunabilir. Bununla ilgili Şia'nın dayandığı rivayetlerden bir tanesi şöyledir:

"Ebû Cafer dedi ki 'Mut'a süresi sona erdiğinde, talak olmadan ayrılma gerçekleşir. Ancak erkek, kadının ücreti artırmasına ya da indirmesine razı olursa o zaman süre uzar'"¹⁶¹

Bu evliliği yapacak olan kadının kiralık bir eşya olduğu hususunda ise Şii âlemi neredeyse ittifak halindedir. Onların en önemli dayanağı ise şu rivayettir:

"Ebû Cafer mut'a hakkında şöyle dedi 'Kadının miras hakkı olmadığı gibi o talakla boşanılmaz da. Çünkü o, kiralık kadındır'"¹⁶²

Bir erkek, aynı anda onlarca kadınla olabilir. Bu hususta Şia'nın bütün muteber hadis kaynaklarında birçok rivayet bulunurken onlardan bir tanesi şöyledir:

"Ebû Abdillâh'a, mut'a evliliğinde dört kadın sınırı var mı? diye sordum. O da 'Hayır! Ne dörtle ne de yetmişle sınırlıdır.' dedi."¹⁶³

¹⁵⁸ Tûsî, *İstibsâr*, 3: 204; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 253; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 21: 29.

¹⁵⁹ Tûsî, *İstibsâr*, 3: 204; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 253; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 21: 31.

¹⁶⁰ Şia'da koca, eşlerinin izni dâhilinde eşinin kız yeğenleriyle de nikâh kıyabilir. Böylece aynı anda hâlâ ya da teyze, kız yeğenleriyle bir kişinin nikâhı altında bulunabilirler. Bkz: Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 332; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 20: 490.

¹⁶¹ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 276; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 302-303; Kummî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 89; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3: 209; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 268; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 21: 55.

¹⁶² Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 276; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 302-303; Kummî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 89; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3: 209; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 268; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 21: 55.

¹⁶³ Küleynî, *el-Kâfî*, 5: 272; Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü'l-Fakih*, 3: 300-301; Kummî, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 89; Tûsî, *İstibsâr*, 3: 209; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 258; Hürr el-Âmülî, *Vesâ'ilü's-Şia*, 21: 18.

Yahûdî, Hıristiyân, Mecûsî gibi Müslüman olmayan kadınlarla da birlikte olunabilir. Bu hususta Şîî uleması hadis kaynaklarından birçok rivayeti referans gösterirken o rivayetlerden biri şöyledir:

“Ebû Abdillâh’a Yahûdî ve Hıristiyân kadınlarla mut’a yapılabilir mi? diye sordum. O da ‘Sakıncası yok’ dedi. Peki, ‘Mecûsî olanıyla’ diye sordum. O da ‘Onunla da bir sakınca yoktur.’ dedi.”¹⁶⁴

Bütün bu saydıklarımız, zinanın da doğurabileceği zararlardır. Ancak bunlar, ücret ve süre dediğimiz iki şart dâhilinde yapılmadığında adı zina olacak dolayısıyla büyük günahlardan addedilecek; iki şart yerine getirildiğinde ise hiçbir günahı olmayacak aksine birçok mükâfata mazhar olunacaktır.

Mut’a evliliğinin yapılması halinde birçok mükâfatın elde edileceğine dair Şîa kaynaklarında epey rivayet bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi şunlardır:

İmâm Bâkır şöyle rivayet eder: “Resûlullâh dedi ki ‘İsra gecesinde Cibril yanıma gelip şöyle dedi: ‘Ey Muhammed! Allah diyor ki ‘Kadınlardan mut’a yapanları bağışladım.’”¹⁶⁵

“Erkeklerden kim mut’a yapar, sonra gûsûl abdesti alırsa Allah ondan düşen her bir damlaya karşılık ona istiğfarda bulunmak üzere yetmiş melek yaratır. Onan uzak duranlara ise kıyamet gününe kadar lanet ederler.”¹⁶⁶

Sonuç itibarıyla mut’a evliliğinin iki basit şart ekseninde zinaya alternatif olduğu düşünülecekse İslâm’ın diğer yasaklara karşı basit şartlar taşıyan alternatifler getirmemesi tartışma konusu olacaktır. Dolayısıyla günümüzde, Müslümanlar arasında artan adam öldürme, içki tüketimi, kumar oynama, hırsızlık, yalan gibi günahlara karşı bir alternatifin bulunmaması durumu, izaha muhtaç olacaktır. Bir başka ifadeyle zinadan daha yaygın olan günahlar bulunurken zadece zinaya yönelik bir alternatiften bahsedilmesinin makul bir gerekçesi olmalıdır.

Son olarak, İbn Âşûr, Nisâ 24. ayetinin, mut’a evliliğinin sebab-i nüzûlü olmadığını düşünse de bu ayetin mut’a evliliğiyle olan münasebetini “استمتعتم” ifadesi üzerinde kurmaya çalışmaktadır. Ancak müellifin bu yaklaşımı makul görünmemektedir. Çünkü “استمتعتم” ifadesi, “Yararlanma” anlamında olduğu

¹⁶⁴ Tûsî, *İstibâr*, 3: 205; Tûsî, *et-Tehzîb*, 7: 256; Hürr el-Âmülî, *Vesâ’ilü’ş-Şîa*, 21: 38.

¹⁶⁵ Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü’l-Fakih*, 3: 302; Şeyh Müfid, *Risâltü’l-Mu’a*, 9; Hürr el-Âmülî, *Vesâ’ilü’ş-Şîa*, 21: 13-16; Muhdis en-Nûrî, el-Hâc el-Mirzâ Hüseyin, *Müstedrekü’l-Vesâ’il ve Müstenbetü’l-Mesâ’il*, 1. Baskı, (Kum: Müessesetü Âli’l-Beyt, 1408), 14: 452.

¹⁶⁶ Şeyh Sadûk, *Men lâ Yahdürühü’l-Fakih*, 3: 302; Şeyh Müfid, *Risâltü’l-Mut’a*, 9; Hürr el-Âmülî, *Vesâ’ilü’ş-Şîa*, 21: 13-16; Muhdis, *Müstedrek*, 14: 452.

için mut'a evliliğini kapsayacak olursa birçok gayrı meşru evliliği de kapsamı gerekecektir. Çünkü meşru-gayrı meşru bütün evliliklerde kadından yararlanma söz konusudur.

Tabâtabâî'nin "اِسْتِمْتَاع" ifadesinin Araplarda yaygın olarak mut'a evliliği anlamında kullanıldığı ve İslâm'da da şerî anlamda kullanılmaya devam ettiği görüşü makul görünmemektedir. İslâm'la birlikte birçok kelimenin şerî anlamda kullanıldığı ve bu anlamıyla meşhur olduğu bilinmektedir. Sözgelimi "الصلاة" / "es-Salât" kelimesinin lugatte birçok anlamı bulunurken İslâm'la birlikte "Namaz" anlamıyla özdeşleşmiş ve her zikredildiğinde ondan şerî mana kastedilmiştir. Ancak "اِسْتِمْتَاع" ifadesi için aynı şeyi düşünmek mümkün değildir. Çünkü "اِسْتِمْتَاع" kelimesi İslâm'la birlikte şerî bir anlam kazanmış olsaydı mut'a kelimesi yerine onun daha çok kullanılması gerekirdi. Nitekim mut'a evliliğinden bahseden eserlere bakıldığında bu evlilik için "المتعة" ifadesinin kullanıldığını "اِسْتِمْتَاع" ifadesinin ise nadiren kullanıldığı görülecektir.¹⁶⁷ Ayrıca "اِسْتِمْتَاع" ifadesinin İslâm'la birlikte şerî bir anlam kazanıldığı kabul edilse de Nisâ 24. ayetinde geçen "استمتعتم" ifadesinin kesin bir şekilde mut'a evliliğine delâlet ettiğini belirtmek oldukça zordur. Çünkü "اِسْتِمْتَاع" ifadesi, Kur'an'da mastar olarak zikredilmediğinden, fiil/eylem olan "استمتعتم" ifadesinden mut'a evliliğinin kastedildiğine dair karine olamayacaktır.

Sonuç

Mut'a evliliğinin caiz olup olmadığı hususunda Sünnî ile Şîî İmâmiyye uleması arasında ihtilaf bulunmaktadır. Sünnî ulemaya göre mut'a nikâhı kıyamet gününe kadar bizzat Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. İmâmiyye ulemasına göre ise bu nikâh hiçbir zaman Hz. Peygamber tarafından yasaklanmamış; yasak hükmünü getiren Hz. Ömer'dir. Her iki geleneğin, bu konudaki ihtilaflarının oluşumunda dayanaklarının etkisi vardır. Şîî uleması, dört muteber hadis kitaplarındaki rivayetleri esas alırken Sünnî kaynaklarında yer alan rivayetleri çelişkili görmektedirler. Sünnî uleması ise daha çok *Kütüb-i Sitt'e*'de yer alan rivayetlere itimat etmektedir.

Sünnî kaynaklarında mut'a nikâhının yasaklanmasıyla ilgili farklı yer ve zaman isimleri geçmektedir. Ancak bu farklılıklar, İmâmiyye alimleri ve bazı

¹⁶⁷ Bkz: Hürr, el-Âmülî, Muhammed b. el-Hasan, *el-Füsûlü'l-Mühimme fî Usûli'l-Eimme*, 1. Baskı, thk: Muhammed b. Muhammed, (Kum: el-Müessesetü Me'ârifî İslâmî, 1418), 2: 325; Atârudî, Azizullâh, *Müsnedü'l-İmâm er-Rıdâ*, (Kum: el-Mü'temirü'l-Âlemi, 1406), 2: 212; Hümeyrî, Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Cafer, *Kurbü'l-İsnâd*, (Tahrân: Mektebetü Nînevî, t.y.), 159.

Sünnî müellifler tarafından iddia edildiği gibi söz konusu rivayetler arasında çelişki sebebi değildir. Çelişkinin oluşabilmesi için yasaklanmayla ilgili sadece bir yer ve bir zaman isminin mevzu bahis olması gerekirdi. Oysa İmâmiyye kaynakları da dâhil olmak üzere Şîî, Sünnî, Mu'tezilî, Zeydî ve İsmâilî kaynaklarının hepsinde yasaklanma ile ilgili birçok yer ve zaman ismi geçmektedir. Böylece mut'a evliliğinin, nihaî olarak yasaklanmadan önce Hz. Peygamber tarafından birkaç defa zaruret halinde izin verildiğine dair İslâm uleması arasında neredeyse ittifak vardır.

Diğer taraftan bilinenin aksine Şîî kaynaklarında mut'a evliliğinin yasaklanmasıyla ilgili bir hayli rivayet bulunmaktadır. Özellikle dört muteber hadis kitaplarında mut'a nikâhının yasaklandığına dair birçok rivayet vardır. Bu rivayetlerin bir kısmı Şîî hadis uleması tarafından sahih olarak kabul edilmiştir. Ancak Tabâtabâî de dâhil olmak üzere İmâmiyye ulemasının çoğu, bu rivayetleri görmezden gelmektedirler. Yalnız Tûsî ve Hürri el-Âmûlî bu rivayetlerin, Şîî temel inançlarıyla bağdaşmadığını öne sürerek takiye inançları üzerinden izah edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte hac mut'ası ile alakalı olup, mut'a evliliğiyle ilgisi bulunmayan birçok rivayet, İmâmiyye uleması tarafından mut'a evliliğinin meşruiyetine yönelik delil olarak kullanılmaktadır.

İbn Âşûr, mut'a evliliğinin dinimizde yasaklanıp yasaklanmaması hususunda iki zıt görüş ortaya atmaktadır. Tefsirinden önce telif ettiği eserlerinde, mut'a evliliğinin Hayber gününde, kıyamet gününe kadar yasaklandığını ileri sürmekte ve bu evliliğin dinimizde yasaklanmasının sebeplerine dair bir dizi makul gerekçe beyan etmektedir. Bu gerekçelerden en önemlisi ise geçici evlilikler, ailenin temel taşlarını oluşturan sevgi, saygı, huzur, dayanışma gibi değerlere karşı birer tehdit konumunda olmalarıdır. Ancak daha sonra tefsirinde bu düşüncesinden vazgeçtiği görülmektedir. O, mut'a evliliğinin, Hz. Peygamber tarafından zaruret durumlarında serbest bırakılıp, zaruretlerin sona ermesiyle yasaklanmasından bu evliliğin zaruret durumlarında caiz olduğu hükmünü çıkarmaktadır. Ona göre bu evliliğin zaruretin dışında yasaklanması raviler tarafından yanlış anlaşılacak, kıyamet gününe kadar yasaklanmış gibi algılanmıştır. İbn Âşûr daha çok günümüz şartlarını göz önünde bulundurarak mut'a evliliğinin zaruret halinde caiz olduğunu düşünürken, kişinin eşinden ayrı kalabileceği gurbet, yolculuk, savaş gibi durumları zaruret olarak kabul etmektedir. Böylece İbn Âşûr, mut'a evliliğinin zaruret durumlarında caiz olduğunu ileri süren ilk Sünnî müfessirlerden olmuştur.

İbn Âşûr, Mut'a evliliğinin zaruret hallerinde caiz olduğunu düşünmekle birlikte çok az sayıda naklî delil ileri sürmüştür. Daha çok aklî delillerle düşüncesini destekleyen İbn Âşûr, bu evliliğinin yasaklandığına dair birçok hadis ve rivayeti görmezden gelmiştir.

Tabâtabâî ise İmâmiyye âlimleri tarafından itikadî bir meseleye dönüştürülen mut'a evliliğinin meşruiyetini şiddetli bir şekilde savunmaktadır. Özellikle, Sünnî kaynaklarında, mut'a evliliğinin meşruiyetine dayanak olabilecek rivayetleri delil olarak kullanmaktadır. Mut'a evliliğinin yasaklandığına dair Sünnî kaynaklarında geçen rivayetlerin çoğunu görmezlikten gelirken bunlardan sadece birkaç tanesini zikretmektedir.

Tabâtabâî, mut'a evliliğiyle ilgili birçok çarpıcı görüş dile getirirken bunlardan en dikkat çekenini mut'a evliliğinin cahiliyeden kalan bir uygulama olmayıp orijinal bir İslâm uygulaması olduğu yönündeki düşüncesidir. Diğer taraftan Tabâtabâî, mut'a evliliğinin, zina, fuhuş, livata gibi gayri meşru ilişkilerin önüne geçilmesinde bulunmaz bir alternatif olduğunu düşünmektedir. Tabâtabâî'nin bu yaklaşımına bakıldığında zina başta bulunmak üzere gayri meşru cinsel birlikteliklerinin hepsinin meşru tarafı vardır ki o da mut'a nikâhıdır.

Kaynakça

- Abdurrahmân ed-Devle, *Hâzihi Hiye'l-Mut'a Fahzarûhâ*, 1. Baskı, Irak: b.y., 1428.
- Abdüsselâm et-Termânîni, *ez-Zevâcû 'inde'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Küveyt: 'Âlemü'l-Ma'rife, 1998.
- Ahmed 'Avd Ebu's-Şebâb, *Nikâhü'l-Mut'a beyne'l-İbâhe ve't-Tahrîm*, 1. Baskı, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1428/2007.
- Ahmed b. Hanbel, Êbû Abdillâh b. Muhammed, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 1. Baskı, thk: Şu'ayb el-Arnaûd, Ammân: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Eş'arî, *en-Nevâdir*, 1. Baskı, Kum: Medresetü'l-İmâm el-Mehdî, 1408.
- Atârudî, Azîzullâh, *Müsnedü'l-İmâm er-Rîdâ*, Kum: el-Mü'temirü'l-Âlemi, 1406.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 6. Baskı, İstanbul: İfav, 2012.
- Bahrânî, Yusûf, *el-Hadâ'ikü'n-Nâdire fi Ahkâmî'l-İtreti't-Tâhire*, 2. Baskı, thk: Muhammed Takî el-İravânî, Beyrût: Dârü'l-Edvâ', 1985.
- Behbûdî, Muhammed Bâkır, *Sahîhü'l-Kâfî*, 1. Baskı, Y.y.: ed-Dârü'l-İslâmiyye, 1401/1981.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî b. Mûsâ, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3. Baskı, thk: Muhammed Abdülkâdîr Atâ, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Hüsrevcirdî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvâli Sâhibi's-Şerîa*, 1. Baskı, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- Cassâs, Ebûbekir Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4. Baskı, thk: Abdüsselâm Muhammed Alî Şâhîn, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1434/2013.
- Cenâbizî, el-Hâc Sultân Muhammed Sultân Alî Şâhi, *Tefsîrû Beyânî's-Se'ade fi Makâmâtî'l-İbâde*, 2. Baskı, Beyrût: Menşûrâtü Müessesetü'l-E'lemî, 1408/1988.
- Çuhacıoğlu, Abdülkadir, *Kitap ve Sünnet Işığında Mut'a Nikâhı*, 2. Baskı, İstanbul: Kevser, 2012.
- Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2011.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Mut'a", İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Ebû Ca'fer Muhammed el-Hasan, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk: Ahmed Hübeyb Kasîr el-'Amilî, Beyrût: Dârü İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, t.y.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, el-Hasan b. Sehl b. Saîd b. Yahyâ b. Mihrân, *Mu'cemü'l-Fürûki'l-Lüğâ*, 1. Baskı, thk: Beytullâh Beyât, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412.
- Ebû Nadr Saîd b. Ebî 'Arûbe, *el-Menâsik li İbn Ebî 'Urûbe*, 1. Baskı, thk: Âmir Hasan Sabrî, Beyrût: Dârü'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1412/2000.
- Ebû Nasr İsmâîl b. Hemmâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhü'l-'Arabîyye*, 4. Baskı, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Atâr, Beyrût: Dârü'l-İlm, 1407/1987.
- Erdebîlî, Muhammed b. Alî el-Garavî el-Hâirî, *Câmi'u'r-Rüvâ ve İzâhetü'l-İştibâhât 'an'it-Turuk ve'l-İsnâd*, 1. Baskı, Kum: Menşûrâtü Mektebeti Ayetillâh el-'Uzmâ, 1403.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, 1. Baskı, thk: Mustafâ Abdülkadir Atâ, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Halîfe Abîd el-Kelbânî el-'Ummânî, *Havle'l-Mut'a*, 1. Baskı, el-Bahreyn: Dârü'l-'İsme, 1428/2007.
- Hemezânî, Muhammed b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzîm, *el-İ'tibâr fî Beyâni'n-Nâsîh ve'l-Mensûh min'l-Âsâr*, Y.y.: Matba'atü Dâireti'l-Me'arifi'l-Osmâniyye, 1359.
- Hillî, Cemâlüddîn Ebû Mansûr el-Hasan b. Yûsuf b. Mutahhar, *Tahrîrü'l-Ahkâmî's-Ser'iyye 'alâ Mezhebi'l-İmâmiyye*, 1. Baskı, thk: İbrâhîm el-Behâdirî, Kum: Müessesetü'l-İmâm es-Sâdık, 1420.
- Hillî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. İdrîs, *Kitâbü's-Serâ'ir el-Hâvî li Tahrîri'l-Fetâvâ*, 1. Baskı, thk: Muhammed Mehdî, Kum: Mektebetü'r-Ravdeti'l-Haydariyye, 1429.
- Hillî, el-Hasan b. Yûsuf b. Alî b. el-Mutahhar, *Hülâsatü'l-Akvâl fî Marifeti 'İlmi'r-Ricâl*, 1. Baskı, Kum: Müessesetü't-Tab', 1423.
- Hûî, es-Seyyid Ebu'l-Kâsım el-Müsevî, *Mu'cemü Ricâli'l-Hadîs ve Tafsilü Tabakâti'r-Rüvâ*, 5. Baskı, Beyrût: Müessesetü'l-İmâm el-Hûî, 1403/1983.
- Hûî, es-Seyyid Ebû'l-Kâsım el-Müsevî, *el-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 8. Baskı, İrân: Dârü Envârî'l-Hüdâ, 1401/1981.
- Hümeynî, Rûhullâh el-Müsevî, *Tahrîrü'l-Vesîle*, 1. Baskı, Dimaşk: Sefâratü'l-Cumhuriyyeti'l-İslâmiyye, 1998/1418.
- Hümeynî, Rûhullâh, *Keşfü'l-Esrâr*, 3. Baskı, trc: Muhammed el-Bindârî, Ürdün: Dârü 'Ammâr, 1988.
- Hümeyrî, Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Cafer, *Kurbü'l-İsnâd*, Tahrân: Mektebetü Nînevî, t.y.
- Hürr el-Âmülî, Muhammed b. el-Hasan, *Tefsîlü Vesâilî's-Sia ilâ Tahsil Mesâilî's-Seri'a*, 2. Baskı, thk: Seyyit Muhammed Rıdâ, Kum: Müessesetü Âli'l-Beyt, 1414.
- Hürr, el-Âmülî, Muhammed b. el-Hasan, *el-Füsûlü'l-Mühimme fî Usûli'l-Eimme*, 1. Baskı, thk: Muhammed b. Muhammed, Kum: el-Müessesetü Me'ârifi İslâmî, 1418.
- İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdillâh en-Nemirî, *el-İstizkâr*, 1. Baskı, thk: Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Dimeşk: Dâru Kuteybe, 1414/1993.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *en-Nazarü'l-Fesîh 'inde Medâ'iki'l-Enzâr fî'l-Câm'i's-Sahîh*, 3. Baskı, Tunus: Dârü Sühnûn, 1433/2012.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dârü Sühnûn, Tunus 1997.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsidü's-Serî'ati'l-İslâmiyye*, 2. Baskı, thk: Muhammed et-Tâhir el-Meysâvî, Beyrût: Dârü Lübnân, 1432/2011.
- İbn Atiyye, Kâdî Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 1. Baskı, thk: Abdüsselâm Abdüşşâfi, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Muhammed, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1. Baskı, thk: Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Alî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1. Baskı, el-Hind: Dâri'etü'l-Me'ârif'n-Nizâmiyye, 1325.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, 3. Baskı, thk: Abdullâh b. Abdilmühsin et-Türkî, Riyâd: Dârü 'Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşemî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1. Baskı, thk: Muhammed Abdülkadîr Atâ, Beyrût: Dârü Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Kâdî Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Muhammed et-Temîmî, *De'âimü'l-İslâm*, 1. Baskı, thk: Âsif b. Alî, Beyrût: Dârü'l-Edvâ', 1411/1991.
- Kâşânî, Mühsin el-Feyz, *Tefsîrü's-Sâfi*, 3. Baskı, thk: Hüseyin el-E'lemî, Tahrân: Mektebetü's-Sadr, 1416.
- Kazvînî, Alâuddîn es-Seyyid Emîr Muhammed, *Zevâcî'l-Mut'a fî Kit'abi Ehli'-Sünne*, 1. Baskı, Beyrût: Dârü'l-Mehcetü'l-Beydâ', 1418/1997.
- Kummî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsâ, *Kitâbü'n-Nevâdir*, 1. Baskı, Kum: Medresetü'l-İmâm el-Mehdî, 1408.
- Küleynî, Muhammed b. Yakûb, *Fürû'ü'l-Kâfi*, 1. Baskı, Beyrût: Menşûrâtü'l-Fecr, 1428/2007.
- Makdisî, el-Mutahhar b. Tâhir, *el-Bed'ü ve't-Târih*, Mısır: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1331.
- Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir, *el-Muvatta*, 1. Baskı, thk: Muhammed Mustafa el-E'zamî, el-İmârât: Müessesetü Zâyid, 1425/2004.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *min Revâ'i't-Tefsîr en-Nükke ve'l-'Uyûn Tesîrü'l-Mâverîdî*, 3. Baskı, thk: es-Seyyîd Abdülmaksûd, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012.
- Meclisî, Muahmeded Bâkır, *Melâzü'l-Ahyâr fî Fehmî Tehzîbi'l-Ahbâr*, thk: es-Seyyîd Mehdi er-Recâi, Kum: Mektebetü Âyetillâh el-Mer'îşî, 1407.
- Muhammed Cevâd Muğniyye, *et-Tefsîrü'l-Kâşif*, 4. Baskı, Beyrût: Dârü'l-Envâr.
- Muhammed Ebû Zehra, *Muhâdarât fî 'Akdi'z-Zevâc ve Âsâruh*, Y.y.: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, t.y.
- Muhammed el-Hâmid, *Nikâhü'l-Mut'a fî'l-İslâm Harâm*, thk: Muhammed Alî es-Sâbûnî, Beyrût: Dârü'l-Cîl, 1420/1999.
- Muhdis en-Nûrî, el-Hâc el-Mirzâ Hüseyin, *Müstedrekü'l-Vesâ'il ve Müstenbetü'l-Mesâ'il*, 1. Baskı, Kum: Müessesetü Âli'l-Beyt, 1408.
- Mûsa el-Müsevî, *eş-Şîa ve't-Tashîh es-Sirâ' beyne's-Şîa ve't-Teşeyyü'*, Y.y. 1408/1988.
- Nâsır Mekârim eş-Şirâzî, *el-Emsel fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, 1. Baskı, Kum: Medresetü'l-İmâm Alî b. Ebî Tâlib, 1426.
- Necâşî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Ahmed İbnü'l-Abbâs, *Ricâlü'n-Necâşî*, 1. Baskı, Beyrût: Şirketü'l-E'lemî li'l-Matbû'ât, 1431/2010.

- Nemîrî, Ebû Zeyd Ömer b. Şebah el-Basrî, *Ahbârü'l-Medîne*, thk: Muhammed Dündül, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, 1. Baskı, thk: Muhammed Osmân, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-'Arabî, 1405/1985.
- Nihâvendî, Muhammed b. Abdîrrahîm, *Nefehâtü'r-Rahmân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Tahran: Müessesetü'l-Bî'se, 1425.
- Râgîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *Muhâderâtü'l-Üdebâ' ve Muhâverâtü's-Şu'arâ' ve'l-Büleğâ'*, 1. Baskı, Beyrût: Şirketü Dârî'l-Erkam, 1420.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed, *Bahrü'l-'Ulûm*, 1. Baskı, thk: Alî Muhammed Mü'avvid, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Siddîk Hasan Hân el-Kannevcî, *er-Ravdatü'n-Nedîyye*, 1. Baskı, thk: Alî b. Hasan, Riyâd: Dâru İbni'l-Kayyim, 1423/2003.
- Siddîk Hasan Hân el-Kannevcî, *Fethü'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, thk: Abdullâh b. İbrâhîm, Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1412/1992.
- Soysaldı, H. Mehmet, Nisâ Suresi 24. Âyeti Işığında Mut'a Nikâhı, *FÜİFD*, 2, 1997.
- Sülemî, İbn Habîb Ebû Mervân Abdülmelik, *Edebü'n-Nisâ el-Mevsûm bi Kitâbi'l-İnâye ve'n-Nihâye*, 1. Baskı, thk: Abdülmecîd Türkî, Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1412/1992.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs, *Müsnedü'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk: es-Seyyid Yûsuf Alî ez-Zevâvî, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1370/1951.
- Şehlâ Hâirî, *el-Mut'a: ez-Zevâcî'l-Müekkat 'İnde's-Şia Hâletü İran 1978-1982*, 7. Baskı, trc: Fâdî Hammûd, Beyrût: Şirketü'l-Matbû'ât, 1996.
- Şerîf el-Murtezâ Alî b. el-Hüseyn, *Tefsîrü's-Şerîf el-Murtezâ el-Müsemma bi Nefâ'isi't-Te'vîl*, 1. Baskı, thk: Müctebî Ahmed el-Musevî, Beyrût: Menşûrâtü Müesseseti'l-'E'lemî, 2010.
- Şerîf el-Mürtezâ, Alî b. el-Hüseyn el-Musevî, *el-İntisâr*, 1. Baskı, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1415.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethü'l-Kadîr el-Câmi'ü Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, thk: Seyyit İbrâhîm, Kâhire: Dârü'l-Hâdîs, 1427/2008.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Nîlü'l-Evtâr*, 1. Baskı, thk: Usâmu'ddîn es-Sabâbitî, Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 1413/1993.
- Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. en-Nu'mân, *el-Fusûlü'l-Muhtâra min'l-'Uyûn ve'l-Mehâsin*, 1. Baskı, Kum: el-Mü'temiru'l-Âlemî, 1413.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân, *Mevsû'atü's-Şeyh Müfid Silsiletü Müellifâti's-Şeyh el-Müfid*, 1. Baskı, Kum: Dârü'l-Müfid, 1431.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed el-'Ukberî, *Hülâsatü'l-Îcâz fi'l-Mut'a*, 1. Baskı, thk: Alî Ekber Zamânî Nesrâd, Kum: Müessesetü'l-İmâm es-Sâdık, 1413.
- Şeyh Sadûk, Ebû Cafer Muhammed b. Alî b. el-Hüseyn İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü'l-Hidâye fi'l-Üsûl ve'l-Fürû'*, 3. Baskı, Kum: Müessesetü'l-İmâmî'l-Hadî, 1432/2011.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Dürûsün mine'l-Kur'ân*, 1. Baskı, thk: Şeyh Kâsım el-Hâşimî, Beyrût: Müessesetü'l-'E'lemî li'l-Matbû'ât, 1423/2002.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-İslâmü'l-Müeyyera Mevsû'atün*, 1. Baskı, Beyrût: Müessesetu Ümmi'l-Kurâ, 1419.

- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mer'etü fi'l-İslâm*, 1. Baskı, thk: Muhammed Murâdî, Beyrût: Darü't-Te'arrif li'l-Matbû'ât, 1438/2007.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Beyrût: Müessesetü'l-'Elemî, 1427/2006.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm Sosyolojisi*, 2. Baskı, ter: Hasan Kanaatlı, İstanbul: Kevser, 2008.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm ve Çağdaş İnsan*, 1. Baskı, ter: Mustafa Yalçın, İstanbul: Kevser, 2018.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *İslâm'da Kadın*, 1. Baskı, ter: Mustafa Yalçın, İstanbul: Kevser, 2018.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Kadâya'l-Müctemi' ve'l-'Usra ve'z-Zevâc*, Kâhire: Dârü's-Safve, t.y.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Makâlâtün Te'sisiyyetün fi fi'l-Fikri'l-İslâmî*, 1. Baskı, ter: Hâlid Tefvîk, Beyrût: Müessesetü Ümmi'l-Kurâ, 1415.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *Risâletü't-Teşeyyu' fi'l-'Alemin'l-Mu'âsıra*, 1. Baskı, ter: Cevâd Alî Kessâr, Beyrût: Müessesetü Ümmi'l-Kurâ, 1418.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyûb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2. Baskı, thk: Hamdî b. Abdilmecîd, Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1995.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, *Mecme'ü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Beyrût: Dârü'l-'Ulûm, 1427/2006.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan, *Tefsîrü Cevâmi'ü'l-Câmi'*, 2. Baskı, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1423.
- Tefvîk el-Fekîkî, *el-Mut'a ve Eserühâ fi'l-İslâhi'l-İ'ttimâ'î*, 3. Baskı, thk: Hişâm Şerîf Hemdar, Beyrût: Dârü'l-E'dvâ', 1409/1989.
- Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Alî, *Tehzîbü'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Mukni'a li's-Şeyh el-Müfîd*, thk: es-Seyyid Hasan el-Musevî, Tahrân: Dârü'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1390.
- Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan, *el-İstibsar fîmâ Ühtülife mine'l-Ahbâr*, 2. Baskı, thk: Muhammed Cevâd el-Fakîh, Beyrût: Dârü'l-Edvâ', 1413/1992.
- Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan, *en-Nihâye ve Nüketühâ*, 1. Baskı, thk: Necmüddîn Cafer b. el-Hasan, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1412.
- Tûsî, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan, *İhtiyârü Ma'rifeti'r-Ricâl el-Ma'rûf bi Ricâli'l-Keşî*, 1. Baskı, thk: Cevâd el-Kayyûmî, Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1428.
- Ünal, Yavuz, "Hadis Verilerine Göre Mut'a Nikâhı", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 1993.
- Yıldırım, Ali, "Esmâ bint Ebû Bekir se-Sıddık", İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 11: 402-404.
- Zengin, Fethullah, Cahiliye Araplarında Bazı İyi Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme, *İÜİFD*, 7/12, 2016.
- Zeyd b. Alî b. el-Hüseyin İbn Alî b. Ebî Tâlib, *Müsnedü'l-İmâm Zeyd*, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.